

Gasthuis

KRONIEK

van de

Weduwenhuis

Gestichten van Weldadigheid te Doesburg

1237 - 1987

Valeweerd

Weeshuis

J.W. van Petersen

Broekhuizer fundatie

INHOUD

Voorwoord		4
Inleiding		5
Hoofdstuk I	De Gestichten van Weldadigheid vóór 1876	7
	1 Het Doesburgse Gasthuis	7
	2 Het Weduwenhuis	9
	3 De Valeweerd	10
	4 Het Weeshuis	10
	5 De Broekhuizer fundatie	12
Hoofdstuk II	De Gestichten van Weldadigheid sinds 1876	13
	1 Hoe de reglementering tot stand kwam	13
	2 De organisatie der Gestichten	15
	A Algemeen	15
	B Bestuur	16
	C Functionarissen	18
	D Gebouwen	18
	a gebouwen voor de weldadigheid bestemd	18
	b gebouwen (en landerijen) als belegging	21
	3 De taak der Gestichten.	22
	A Algemeen	22
	B De taken der afzonderlijke Gestichten	24
Aanhangsel	De Gestichten in jaartallen	28
Bijlagen	1 Ordonnantie voor het Gasthuis van Doesborgh (vastgesteld door de Raad, 16 oktober 1691)	29
	2 Rapport van de Raadscommissie over het karakter van de Gestichten van Weldadigheid, d.d. 30 april 1875	31
	3 Reglement voor het Gasthuis, de Valeweerd, de Broekhuizer fundatie, het Weduwenhuis en het Weeshuis te Doesborgh (vastgesteld door de Raad, 10 juni 1876)	33
	4 Lijst van Gecommitteerden	37
	5 Lijst van voorzitters	38
	6 Lijst van rentmeesters sinds ca. 1813	38
	7 Lijst van secretarissen	39
	8 Lijst van Gasthuisvaders en -moeders sinds 1812	39
	9 Lijst van moeders in het Weduwenhuis sinds ca. 1938	39
	10 Reglement van orde en tucht voor de Provenieren (vastgesteld door Gecommitteerden d.d. 5 oktober 1876)	40
	11 Instructie voor den Gasthuisvader (vastgesteld door de Gemeenteraad d.d. 16 november 1876)	41

12	Voorschrift van voeding der provenieren in het Gasthuis te Doesborgh door den Gasthuis vader op te volgen (vastgesteld door Gecommitteerden d.d. 9 oktober 1882)	42
13	Voorschrift van voeding der proveniers in het Gasthuis te Doesburg door den Gasthuis vader op te volgen (ongedateerd, ca. 1900)	42
14	Reglement van orde en tucht voor het Weduwenhuis. (vastgesteld door Gecommitteerden d.d. 5 oktober 1876)	43
15	Toestand en wantoestanden in het Weduwenhuis (onderdeel van het Rapport inzake het verbeteren van het Weduwenhuis Doesburg, opgemaakt op verzoek van de Beheerder, door de bouwkundig opzichter J. Vervoort, december 1942)	44

VOORWOORD

In deze kroniek zal op beknopte wijze de ontwikkelingsgang van de vijf Doesburgse weldadige instellingen, sinds jaar en dag bekend als “de Gestichten”, worden beschreven. Daarmee wordt een aanzet gegeven, maar niet meer dan dat, tot de geschiedschrijving betreffende de armenzorg in onze stad.

Eeuwenlang hebben de Gestichten zich, tot heil van de Doesburgse bevolking, kunnen inzetten voor de taak waarvoor ze gesteld waren, namelijk de behoeftige, verarmde of afgeleefde mens tot steun te zijn.

Het aandeel van de Gestichten in die armenzorg mag buitengewoon belangrijk worden genoemd. Zeker als men beseft hoe uiterst beperkt de diaconieën van de Hervormde en de Lutherse gemeenten, de armbesturen van de R.K. parochie en van de Joodse gemeente, alsmede de Sint Vincentiusvereniging, in hun middelen waren.

Niet alleen door de bedeling, maar ook door het ter beschikking stellen van kosteloze woonruimte in het Weduwenhuis en de Theuvenhuisjes, voorzagen de Gestichten in een grote behoefte. Immers, behalve de genoemde woonruimte restte de behoeftigen nog slechts “de Tien Geboden”, een somber, onaantrekkelijk en ongezonder complex armenhuisjes op de hoek van Zandberg- en Helmigstraat, waarover de Hervormde diaconie het bestuur voerde.

Gasthuis en Weduwenhuis waren eeuwenlang de enige instellingen waar de bejaarde burger op een levenslange verzorging kon rekenen. Pas in het begin van deze eeuw kreeg het R.K. Elisabethgesticht, dat

tot dan alleen als ziekenhuis had gefungeerd, een bejaardenafdeling.

Toen na het eind van de Tweede Wereldoorlog de Verzorgingsstaat met zijn welhaast perfecte sociale voorzieningen werd gerealiseerd, schenen de dagen van het Gasthuis, het Weduwenhuis, de Valeweerd, het Weeshuis en de Broekhuizer fundatie geteld. De Gestichten, die inmiddels een eerbiedwaardige ouderdom hadden bereikt, bleken echter over een opmerkelijke vitaliteit te beschikken. Zonder noemenswaardige problemen transformeerden ze zich tot instellingen die zich zouden gaan inzetten voor het algemeen maatschappelijk welzijn van de gehele Doesburgse bevolking. De totstandkoming van het zwembad, de renovatie van het Zwijnshoofd, de steun aan Museum de Rode Tooren; zie hier slechts enkele resultaten van het nieuwe elan waarmee de Gestichten te werk gingen. En ongetwijfeld ligt er nog veel in het verschiet.

Het oog alleen op de toekomst te richten zonder kennis van het verleden te dragen, zonder zich er rekenschap van te geven waarom de zaken zo liggen en niet anders, kortom zonder “historisch besef”, zou echter niet verstandig zijn.

Moge deze kroniek, die thans voor U ligt, U, huidige zowel als toekomstige Gecommitteerden, tot een leidraad strekken!

Doesburg, jaarwisseling 1997/98

J.W. van Petersen.

INLEIDING

In Doesburg bestaan vijf gemeentelijke instellingen van weldadigheid die, op grond van een door de Gemeenteraad vastgesteld Reglement voor de Gestichten van Weldadigheid te Doesburg, gemeenschappelijk worden bestuurd. Het bestuur bestaat uit vijf personen die de titel van Gecommitteerde tot de Administratie der Gestichten van Weldadigheid te Doesburg dragen. Het college van Gecommitteerden wordt bijgestaan door een secretaris. Zowel de Gecommitteerden als de secretaris worden door de Raad der Gemeente Doesburg benoemd.

De betreffende instellingen, hierna “Gestichten” genoemd, zijn -in volgorde van anciënniteit- :

1. het Gasthuis
2. het Weduwenhuis
3. de Valeweerd
4. het Weeshuis
5. de Broekhuizer Fundatie.

De taak, of-zo men wil- het doel, van de afzonderlijke Gestichten is blijkens het thans (1998) vigerende Reglement:

1. het Gasthuis:
 - a. het instandhouden van het Gasthuis met bijbehorende provenierswoningen als proveniershuis c.q. provenierswoningen;
 - b. het verstrekken van hulp aan inwoners van de gemeente Doesburg, voor zover die hulp niet op andere wijze kan worden verkregen;
 - c. het restaureren, renoveren en exploiteren van woningen in de gemeente Doesburg, zonder daarbij het oogmerk te hebben winst te maken;
 - d. voor zover de middelen toestaan, nadat aan de onder a,b, en c genoemde taken is voldaan, het verlenen van hulp ten behoeve van objecten, waarmee het algemeen maatschappelijk welzijn van de inwoners van de gemeente Doesburg in brede lagen wordt gediend.
2. het Weduwenhuis:
 - a. het opnemen en verzorgen van bejaarde weduwen in het Weduwenhuis;

- b. het verstrekken van hulp aan inwoners van de gemeente Doesburg, voor zover die hulp niet op andere wijze kan worden verkregen;
 - c. voor zover de middelen toestaan, nadat aan de onder a en b genoemde taken is voldaan, het verlenen van hulp ten behoeve van objecten waarmee het algemeen maatschappelijk welzijn van de inwoners van de gemeente Doesburg in brede lagen wordt gediend.
3. de Valeweerd:
 - a. het verstrekken van hulp aan inwoners van de gemeente Doesburg, voor zover die hulp niet op andere wijze kan worden verkregen;
 - b. voor zover de middelen toestaan, nadat aan de onder a genoemde taak is voldaan, het verlenen van hulp ten behoeve van objecten waarmee het algemeen maatschappelijk welzijn van de inwoners van de gemeente Doesburg in brede lagen wordt gediend.
 4. het Weeshuis:
 - a. de verzorging van wezen;
 - b. het verstrekken van hulp aan inwoners van de gemeente Doesburg, voor zover die hulp niet op andere wijze kan worden verkregen;
 - c. voor zover de middelen toestaan, nadat aan de onder a en b genoemde taken is voldaan, het verlenen van hulp ten behoeve van objecten waarmee het algemeen maatschappelijk welzijn van de inwoners van de gemeente Doesburg in brede lagen wordt gediend.
 5. de Broekhuizer Fundatie:
 - a. het verstrekken van huisvesting en het verlenen van hulp aan inwoners van de gemeente Doesburg, voor zover die hulp niet op andere wijze kan worden verkregen;
 - b. voor zover de middelen toestaan, nadat aan de onder a genoemde taak is voldaan, het verlenen van hulp ten behoeve van objecten waarmee het algemeen maatschappelijk welzijn van de inwoners van de gemeente Doesburg in brede lagen wordt gediend.

De -gemeenschappelijke- reglementering van deze vijf gestichten dateert van 1876. Daarmee werd formeel vastgesteld dat het hier om gemeentelijke en niet

om *bijzondere* instellingen ging. Omdat de reglementering zowel in bestuurlijke als administratieve zin een belangrijke caesuur vormt, wordt de geschiedenis der gestichten in twee hoofdstukken, met 1876 als scheidslijn, behandeld. In 1987 hield het oudste gesticht, het Gasthuis, als verzorgende instelling op te bestaan; met dat jaar wordt ook de kroniek afgesloten.

Als bronnen voor deze kroniek hebben gediend het oud- en nieuw archief van de Gemeente Doesburg, alsmede het -ongeordend- archief van de Gecommitteerden tot de Administratie der Gestichten van Weldadigheid te Doesburg, dat bij het Doesburgse stadsarchief in bewaring is gegeven.

I DE GESTICHTEN VAN WELDADIGHEID VÓÓR 1876

I Het Gasthuis

Gasthuizen in het algemeen

Tijdens de vroege middeleeuwen bestonden er nauwelijks of geen herbergen waar een vermoeide reiziger, hetzij koopman, bedevaartganger of een ander, onderdak kon vinden. Een bed en een bete broods had hij eigenlijk alleen maar te verwachten in kloosters, waar aparte onderkomens, de zogenaamde hospitalen of gasthuizen, voor dat doel waren ingeruimd. Sinds de opkomst der steden vond men deze ook binnen de stadsmuren. De oudste in ons land dateren uit de tweede helft van de 12de eeuw (Maastricht 1171, Nijmegen 1196). De meeste ontstonden evenwel niet eerder dan in de 13de of 14de eeuw, soms nog later. Nadat op het concilie van Vienne in 1311 besloten was dat alle kerkelijke overheden het beheer over haar gasthuizen dienden te beëindigen, kwamen deze instellingen onder het bestuur van wereldlijke gasthuismeesters te staan.

Toen er in de latere middeleeuwen steeds meer herbergen kwamen waar reizigers op een gerieflijke manier konden overnachten, veranderde het karakter der stedelijke gasthuizen. Vrijwel alleen zwervers en vagebonden deden toen een gasthuis nog aan. Ze werden opgenomen in een afzonderlijke afdeling, de *baijert* of *beijer*, ook wel *wandelhuis* genaamd, waar niet langer dan gedurende drie dagen en nachten gastvrijheid werd verleend.

Het grootste deel van het gasthuis had inmiddels door toedoen der stedelijke overheid het karakter van een tehuis voor oude lieden gekregen. Daarnaast bestond er nog een afdeling waar onvermogene, al of niet tot de inwoners behorende, zieken konden worden verpleegd.

Sinds het einde van de 14de eeuw kenden de gasthuizen nog een andere categorie bewoners, de zogenaamde *kostkopers* of *proveniers*¹. Dit waren bejaarde lieden die zich tegen een bepaalde overeengekomen som hadden ingekocht, om zodoende van een onbezorgde oude dag verzekerd te zijn. Gewoonlijk vervielen hun bezittingen na hun overlijden aan het gasthuis.

Het Doesburgse Gasthuis

Zoals van zoveel van dergelijke instellingen, is de stichtingsdatum van het Doesburgse gasthuis, of hospitaal, zoals het aanvankelijk ook wel werd genoemd, niet bekend.

Vermoedelijk ligt die kort na 1337.

Op 12 december van dat jaar immers vermaakte Armegart Wermboldsdochter een jaarrente van twee pond uit een maat gelegen bij de Bingerderhorst aan de schepenen van Doesburg ten behoeve van een te stichten gasthuis. In 1352 blijkt het in ieder geval al te bestaan. Het beheer erover werd gevoerd door twee hospitaalmeesters, later gasthuismeesters genaamd. Het oppertoezicht berustte bij de Magistraat als oppergasthuismeester. Of de reeds in 1400 vermelde gasthuiskapel, die later de naam kreeg van gasthuiskerk, vanaf den beginne een religieuze functie heeft gehad, is onzeker. Het is niet onwaarschijnlijk dat we in dit pand het oorspronkelijke gasthuis moeten zien. In 1399 sprak men van “hospitaal ind gasthuijs”. In 1518 is er sprake van het “voorstegasthuis”; ter onderscheiding van een achterste gasthuis? Stadssecretaris Adam Huygen maakte omstreeks 1650 niet alleen onderscheid tussen het hospitaal waar “vremde armen” onderdak vonden, en het gasthuis waar zorg gedragen werd voor “oude en gebrecklijcke luijden”, maar bovendien nog tussen het “arme” en “rijke” gasthuis.

Hoewel de vroegere benamingen dus voor nogal wat verwarring zorgen, mag men er van uitgaan, dat het Doesburgse gasthuis vanouds een dubbelfunctie heeft gehad, namelijk die van tehuis voor onvermogene en afgeleefde stedelingen, en die van passantenhuis voor vreemde armen.

Reeds in 1487 had het stadsbestuur bepaald dat in het deel dat als ouden van dagen tehuis dienst deed, alleen geboren burgers of inwoners van Doesburg mochten worden opgenomen. Het armengasthuis werd permanent door een aantal armen bewoond, maar diende tevens als onderkomen voor doortrekkende bedelaars en vagebonden, die er na zekere tijd weer met meer of minder geweld uitgejaagd moesten worden. Aan de opname van deze ambulante lieden

¹ Van preuwe, proeve dagelijkse uitdeling van voedsel.

moet in de tweede helft van de 17de eeuw een einde gekomen zijn.

In het tot het Gasthuis behorende ziekenhuis werden sinds ca. 1580 vaak soldaten verpleegd. Na 1701 wordt het ziekenhuis evenwel niet meer genoemd. Mogelijk was het gevestigd in het ten Noorden van de provenierswoningen gelegen pand, dat in de 19de eeuw als kazerne en militair hospitaal dienst deed.

Uit de sinds de 17de eeuw bewaard gebleven gasthuisrekeningen kan opgemaakt worden dat het gasthuiscomplex in zijn meest uitgebreide vorm bestaan moet hebben uit a. een centrale keuken, b. het gasthuis, c. het armengasthuis, ook wel armenhuis, Davids gasthuis, wandelhuis of Beyert genaamd, d. de armenhuisjes of provenierswoningen op het gasthuiskerkhof, e. het ziekenhuis en/of pestgasthuis, f. de brouwerij, g. de schuur en h. de kerk.

In de zoëven genoemde Gasthuisbrouwerij is tot omstreeks het eind van de 18de eeuw bier gebrouwen. In de eerste plaats voor eigen gebruik, maar ook wel voor anderen. Tegen dat laatste hebben de andere brouwers in de stad overigens nog al eens geprotesteerd.

Rond 1800 kwam de brouwerij stil te liggen en kreeg het gebouw andere bestemmingen. In 1823 werd het tot stads lagere school verbouwd.

Niet alleen wat bier betreft was het Gasthuis lange tijd zelfvoorzienend.

Nog in de 18de eeuw beschikte men over een eigen kleine veestapel, die 's winters in de grote gasthuisschuur op stal werd gezet. Ook werd een aantal gronden door het Gasthuis zelf bebouwd, waardoor men over grote graanvoorraden kon beschikken.

De bevolking van het Gasthuis is nogal aan fluctuaties onderhevig geweest. De twaalf provenierswoningen werden gewoonlijk door ruim twintig personen bewoond. Maar soms waren er meer, en zo nu en dan ook veel minder, proveniers.

In 1706 telde men er meer dan dertig. Dit grote aantal was te wijten aan de slechte financiële toestand van de instelling gedurende de voorafgaande jaren. Er was toen een ongebreideld toelatingsbeleid gevoerd, louter en alleen vanwege de inkoopsummen. Toen men zich echter eenmaal van de nadelen van dit korte termijn denken bewust was geworden, besloot men (in het laatstgenoemde jaar) dat er voorlopig geen nieuwe kostgangers zouden worden toegelaten. In den vervolge zou hun aantal de dertig niet te boven mogen gaan.

Om dezelfde reden als hiervoor vermeld, was men er op een gegeven moment ook toe overgegaan aan anderen dan (oud-)burgers, dus aan vreemdelingen, toe te staan zich in te kopen. In 1741 was het aantal kostkopers acht, en in de jaren 1749-1751 nog maar drie. In 1757 echter zat men weer aan het maximum. In 1808 telde het Gasthuis 24, in 1820 17 bewoners. Gedurende de rest van de 19de eeuw werden de 14 huisjes steeds door 14 à 18 proveniers bewoond.

Aan entreegelden betaalden de kostkopers door de jaren heen ongeveer f 550,- per persoon. Daarnaast werden sommigen, aan wie de stad enigerlei verplichting had, voor minder toegelaten. Behalve huisvesting aan de kostkopers verstrekte het Gasthuis nog goederen in natura aan de armen. Des winters vonden bijvoorbeeld -nog in de 19de eeuw- uitdelingen van brood en andere voedingsmiddelen plaats.

Het oudste nog bewaard gebleven reglement voor zowel bewoners als personeel van het Gasthuis dateert van 1691. Het geeft ons een interessant kijkje achter de schermen².

De proveniers genoten hun maaltijden niet thuis, maar in de eetzaal van het hoofdgebouw, waarin, zo schreef men in 1828, *de kostkopers verplicht worden des middags om twaalf en des avond ten acht uren door eene daartoe strekkende bel of klok worden te saam geroepen om op die onderscheidene tijden van den dag hun middag- en avondmaal gezamentlijk aan eenen tafel gezeten te genieten, waar hun alsdan wordt voorgedient eene genoegzaame voedende weltoebereide en gezonde spijs, bestaande in die artikelen, als bij ieder welgeordend burgerhuishouding gevonden wordt, en de tijd van het jaar medebrengt. Daar bij hebben zij bescheiden hunnen genoegzamen drank, in goed bier. Het ontbijt voor den morgen wordt hun des avond na den maaltijd naar hunne woningen medegegeven.*

Over de voeding en voedingsperikelen in het Gasthuis zou nog veel te vertellen zijn. Het was het punt bij uitstek waarover de proveniers konden klagen. Hoe het rond het midden van de vorige eeuw met de verzorging van de maaltijden gesteld was, weten we uit een overzicht zoals dat in ca. 1865 door de oudste toen nog in leven zijnde provenier, A.Jansen, werd verstrekt:

“De week voor Paaschdag werd er geslagt een zwaar gemest kalf; Paaschdag 's middags kalfssoep met wittebrood er bij; 'savonds zoetemelk met eigen gebakken beschuit. Tweede

² Zie bijlage 1.

Paaschdag 's middags gebraden vleesch met graauwe erwten, aardappelen, appelmoes, wittebrood; 's avonds sla met krootten en ieder 5 eijeren.

De daaropvolgende middagen elke middag verschillende groenten; het vleesch nadat de groente waren, ham, spek, worst, pekelvleesch of gerookte runderrib.

's Maandags 's avonds sla naar den tijd van het jaar, veldsla, kool, andijvie met krootten, aardappelen, wittebrood; bij elke maaltijd bier.

Dingsdagavond boekweitegarstpap; Woensdagavond bierpap; Donderdag sla of melk met beschuit, brood, anijszaad; Vrijdagavond gepelde garstpap; Zaterdag bierpap.

Elken avond 5 ons siroop in de karnemelk.

Als het niet in de slag(t)ijd was, alle zondagavond zoetemelk met beschuit.

Op woensdagmiddag bij vastendagen de Roomsche kaas bij de boterham, Hervorm(den) vleesch, soms pannekoek of gestoofde groente; op Vrijdag stokvisch, zoute visch of rivier- of zeevisch na de tijd van het jaar.

Pinksteren een zwaar kalf geslagt, dito als Paaschen voor soep en gebrade vleesch. Op kermis dito een kalf.

De zomer Zondagen meest altijd runder-, kalfs- of kippensoep of gebraden vleesch met bruine bonen. Zondagavond bij de zomer kropsla, elk 2 eijeren. 's Middags in de week bij de jonge groenten vleesch naar dat de groenten waren.

In October werden geslagt 2 varkens, eene koe; in November 4 varkens, 2 koeijen. Zondagavond gebakken meelworst, krintenworst of balkenbrij, ook soms eens in de week 's avonds. Zondagmiddag kal(f)sbraad met graauwe erwten en appelmoes, of roode kool met gebakken rolpens, of schelharst (?) in de week, als het in dien tijd was gekookte appelen met zult, of rolpens. Zoodat elke dag in de week afwisselde van groenten en vleesch. De schotels met vleesch en groenten werden op tafels geplaatst voor 4 personen; daarvan kon gebruikt worden naar goedvinden.

Provisiekamer (en) kelder waren altijd ruim voorzien van gedroogde appelen, peren, garst, rijst, boter en vet, enz.

Elk kon 's avonds een flesch bier en eene boterham mede naar huis nemen, of genoodt daarvoor betaling.

Daar werd aan huis gewaschen, dan werd het de oudjes gebleek(t) en klaar te huis gezonden.

In den inmaaktstijd kwamen de oude vrouwtjes bij de Vader aan huis om kool (en) boonen te snijden, of appelen te schillen om te droogen en genooten daarvoor een prettig avondje". w.g. A.Jansen.

Tot zover deze blik in de keuken.

Het bestuur van het Gasthuis werd gevormd door

twee leden van de magistraat, waarvan de één de titel van Gasthuismeester en de ander die van Overgasthuismeester droeg.

De oudst bewaard gebleven instructie voor de Gasthuismeesters dateert van 1672 en is sindsdien herhaalde malen vernieuwd. Sinds 1736 was er nog maar één Gasthuismeester, die na 1800 (Gasthuis-)rentmeester werd genoemd.

In de 19de eeuw was een Raadscommissie van twee personen, de "Commissie Gasthuiszaken" belast met o.m. het onderzoek der jaarrekeningen.

2 Het Weduwenhuis

Tengevolge van een conflict met hun magistraat verlieten de Zwolse Broeders des Gemenen Levens in 1426 de stad hunner inwoning. Ze vestigden zich vervolgens in Doesburg, waar ze, na eerst een onderkomen gehuurd te hebben, in 1429 een gebouw aankochten, dat gelegen was tussen de Veerpoort- en de Waterstraat.

Ondermeer vanwege de storende aanwezigheid van vele herbergen, verhuisden de Broeders in 1448 naar een hoeve aan de tegenwoordige Nieuwstraat. Het door de Fraters verlaten pand werd daarna door de vicaris en priester Evert van Bingerden aangekocht met de bedoeling er een tehuis voor armen, in het bijzonder voor arme vrouwen, in te vestigen.

Op de 6de juni van dat jaar 1448 keurde de magistraat de stichting van het tehuis en de daarvoor vastgestelde regels goed.

Het gesticht, dat de naam van Weduwenhuis of Domus Viduarum zou gaan dragen, bood huisvesting aan een negental weduwen, en stond onder het dagelijks toezicht van een van hen, die de titel van Moeder droeg.

In 1811 werd het Weduwenhuis voor f 1.140,- verkocht aan de Stadscommandant W. de Vaynes van Brakell. Zijn beeld siert thans het hofje aan de Veerpoortstraat, dat gesitueerd is op de plaats van het vroegere Weduwenhuis, het latere woonhuis van Van Brakell. Een deel van de westelijke zijmuur van dat pand (dat al in de 14de eeuw als stenen huis bestond) heeft de tand des tijds doorstaan. Het doet thans dienst als perceelsscheiding tussen het hofje en de tuin van het pand Veerpoortstraat 22. De kaarsennissen in deze muur laten zien dat het hier niet om een gewone tuinmuur gaat.

In plaats van het voornoemde pand kocht men dat zelfde jaar voor f 950,- het voormalige Arme Klerkenhuis in de Hoogestraat aan.

Behalve voor huisvesting voor acht of negen weduwen, zorgde het Weduwenhuis ook voor ondersteuning van enige tientallen weduwen of ongehuwde hoogbejaarde vrouwen. De uitkeringen die zij kregen, varieerden in 1873 van 20 cent tot f 1,50 per week.

De relatief geringe inkomsten van het Weduwenhuis waren grotendeels afkomstig uit het bezit aan onroerende goederen, die het Gesticht in de loop der jaren waren geschonken.

Het Weduwenhuis stond aanvankelijk onder het bestuur van het Fraterhuis, maar kwam na de Reformatie in handen van de Provisorie. Laatstgenoemde instelling, die in 1434 door twee priesters was gesticht en na de Reformatie in handen van de stad was gekomen, had de verzorging van huisarmen ten doel.

Het feitelijk bestuur en de administratie werden -onder toezicht van de magistraat- uitgeoefend door de Provisor, later (provisorie-)rentmeester.

In het thans vigerend Reglement voor de Gestichten is de herinnering aan de vroegere toestand levendig gehouden door de toevoeging bij het begrip Weduwenhuis van de woorden "van ouds Provisorie".

3 De Valeweerd

Op 13 april 1492 droeg Arnt, Heer van Middachten, een (enige dagen tevoren door hem aangekochte) waard aan de IJssel onder Giesbeek, genaamd de Valeweerd, over aan het Fraterhuis te Doesburg. De inkomsten daarvan zouden, ingevolge de uiterste wil van wijlen Elsbe van Raisfelt, vrouwe van Middachten, aan de armen van Ellecom en Doesburg (alsmede een aantal kloosters) ten goede komen.

Bijacte van 9 mei 1494 werd e.e.a. nader geregeld. Vastgelegd werd o.a. dat armen, die daarvoor werden aangewezen, op bepaalde dagen brood, spek, haring en boter bij het Fraterhuis mochten afhalen. Reeds voor het begin van de 17de eeuw -het beheer was toen inmiddels aan de burgerlijke overheid overgegaan- was het de gewoonte geworden in plaats van voedingsmiddelen laken stoffen aan genoemde armen uit te reiken. In ieder geval al in de 18de eeuw was het zo geregeld, dat het Diaconiebestuur van Ellecom alhier voor

f 100,- aan laken kocht, welk bedrag, nadat de stof door de stadsbode naar Ellecom was gebracht (waarvoor hij naar ouder gewoonte f 2,60 ontving) door het Gesticht aan de winkelier werd uitbetaald. Sinds de reglementering van 1876 werd het genoemde bedrag van f 100,- rechtstreeks aan de Ellecomse diaconie overgemaakt.

Tussen het Huis Middachten en de Stad Doesburg is in de 16de en 17de eeuw, en ook later nog, menig geschil gerezen over de bevoegdheden met betrekking tot de armenzorg uit het fonds van de Valeweerd. Het kwam daarbij meer dan eens tot een proces.

Verreweg het grootste deel van de ondersteuning kwam overigens niet aan de Ellecomse maar aan de Doesburgse armen ten goede.

Vele tientallen behoeftigen werden bedeed. Daarnaast werden dan nog goederen in natura, zoals turf, ter beschikking gesteld. In 1854 bijvoorbeeld, ontvingen behoeftige lieden meer dan 9000 turven van de Valeweerd. Dat jaar was men aan ondersteuning zo'n f 2.000,- kwijt, evenveel als het onroerend goed opbracht.

De boerderij De Valeweerd was eind 18de, begin 19de eeuw in pacht bij de familie Brandts, die er ook een brouwerij in exploiteerde.

Wat het bestuur over de Valeweerd betreft: Met de opheffing van het Fraterhuis in 1571 kwam het armenfonds aan de Fraters-Vicarissen. Na de Reformatie kreeg de Magistraat het beheer erover. Het dagelijks beheer geschiedde door een rentmeester.

In de 19de eeuw vormden twee raadsleden een permanente Commissie tot de Zaken van de Valeweerd. De taak daarvan lag op het gebied van de controle der jaarrekening e.d.

4 Het Weeshuis

Het weeshuis als instelling gaat in de Nederlanden niet verder terug dan tot de 15de eeuw. Alleen het weeshuis in Utrecht kan op oudere papieren bogen; dat dateert van 1491.

Vóór die tijd plachten wezen, als ze niet bij familieleden werden opgevoed, tegen de minste kosten bij ambachtlieden te worden uitbesteed. De bedoeling daarvan was dat de pupillen dan een vak zouden leren. Aangezien de pleegouders veelal een maximaal profijt van de arbeidskracht van zulke bestedingen

poogden te trekken, resulteerde deze praktijk nogal eens in een vergaande uitbuiting, en niet zelden in verwaarlozing van de kinderen.

Ernstige (vooral: pest-) epidemieën zorgden in de 16de en de 17de eeuw voor relatief grote aantallen wezen.

Sociale bewogenheid met het lot der wezen enerzijds, en het streven om de toenemende bedelarij in te perken anderzijds, waren twee voornamere redenen voor de overheid de stichting van weeshuizen te bevorderen. Daarenboven heeft, naarmate in meer steden een burgerweeshuis werd opgericht, de wedijver tussen steden onderling de verbreiding van dit soort instellingen in sterke mate in de hand gewerkt. Een functie als stedelijk statussymbool kan de meeste weeshuizen immers niet ontzegd worden.

De oorsprong van het Doesburgse Weeshuis ligt in het begin van de 17de eeuw. Op 2 januari 1622 schonk Wendel van Vieracker “ter erflicken ende ewijgen behouff van de stadt Doesborchs arme ende ingeborene burgers nagelaten weeskinderen” haar huis in de Beitelstraat³ alsmede de door haar bezeten helft van het erf de Weesickhorst te Drempt. De gift zou echter pas na de dood van haar en haar echtgenoot geëffectueerd worden.

Toen Wendel eind 1635 als weduwe voorgoed de ogen sloot, stond Doesburg aan de vooravond van wat de ernstigste pestepidemie van de laatste eeuw zou worden. Hoewel Wendels stichting gedurende de plaag met vele milddadige giften werd bedacht, schijnt het financiële draagvlak vooralsnog te gering te zijn geweest om tot daarstelling van een weeshuis over te gaan.

Als instelling echter kwam het Weeshuis wel van de grond en wel direct nadat de epidemie in 1637 was uitgewoed. Hoewel het pand van Wendel van Vieracker wel als “weesenhuijs” in de stukken voorkomt, werd het niet als zodanig gebruikt. De een of twee wezen besteedde men uit, terwijl het huis (voor zo’n f 80,- per jaar) werd verhuurd.

Pas twintig jaar later, in 1657, achtte men de tijd rijp om daadwerkelijk tot de stichting van een weeshuis over te gaan. In oktober van genoemd jaar werd voor 3000 Carolusguldens het Commandeurshuis van de Duitse Orde aangekocht. Daarna heeft het nog even geduurd vooraleer het pand voor zijn doel was ingericht.

Blijkens de bewaard gebleven jaarrekeningen was het Weeshuis in ieder geval in 1660 “in bedrijf”; het bood toen onderdak aan negen weeskinderen. Ook gedurende het daaropvolgende decennium hadden de weesvader en -moeder (bijgestaan door twee maagden) steeds de zorg voor een tiental wezen.

In de loop van de volgende dertig jaar nam het aantal langzamerhand af tot gemiddeld vijf. In het begin van de 18de eeuw, toen de pest definitief was uitgewoed, waren er beduidend minder wezen, die bovendien nog voor een groot deel werden uitbesteed. Het Weeshuis stond toen grotendeels leeg en het kostte de magistraat grote moeite de Weeshuisvader, wiens verdiensten door gebrek aan pupillen drastisch geslonken waren, ervan te doordringen dat de ruimten niet voor andere doeleinden gebruikt mochten worden. Even was er een kortstondige opleving. Want in maart 1732 werd de bevolking van het Weeshuis in één keer met vijf zielen vermeerderd. Het betrof kinderen die aanvankelijk “op de vier schijven” waren uitbesteed, wat inhield dat de Stad, Diaconie, Provisorie en Valeweerd ieder voor een vierde in de kosten bijdroegen. De magistraat had echter geconstateerd dat er van hun opvoeding, onderwijs en het leren van een vak niet veel terecht kwam. Om die reden plaatsde de stad de wezen liever alsnog onder de hoede van de Weeshuisvader en -moeder.

Zoals gezegd was de opbloei van korte duur: in 1740 woonden er nog maar twee kinderen in het huis en in 1760 mogelijk nog maar één.

Toen in het laatstgenoemde jaar de 90-jarige (!) Weesvader het tijdelijke met het eeuwige verwisselde, besloot de magistraat voorlopig geen opvolger te benoemen, en het Weeshuis te gaan verhuren. De grote zaal daarvan was toen al enige jaren in gebruik bij een groep enthousiaste muzikliefhebbers, het “musijckcollege”, dat het wat later tot concertzaal verbouwde. Onder die naam is het gebouw gedurende de 19de en het grootste deel van de 20ste eeuw bekend geweest.

Hoe groot het aantal bestedingen sinds de opheffing van het Huis was, valt moeilijk na te gaan. Voor zover het uit de jaarrekeningen valt af te leiden, zullen het er tien à vijftien geweest zijn.

In 1822 stonden tien uitbesteede kinderen onder de hoede van het Weeshuis. De vier oudste jongens daarvan werden opgeleid tot resp. timmerman, schoenmaker (2) en sloopstimmerman. De meisjes

³ Thans
Ph. Gastelaarsstraat 11.

konden zich bekwamen in het “breijen, naaijen en stoppen”. Ook gedurende de rest van de 19de eeuw zou het aantal uitbestede wezen gemiddeld tien bedragen.

Het bestuur over het Weeshuis lag in handen van twee Weesmeesters, provisors of rentmeesters, die verantwoording verschuldigd waren aan het stadsbestuur. Bij besluit van 20 februari 1719 stelde de magistraat een instructie voor hen op.

In de zojuist genoemde instructie was in art. 16 opgenomen “dat de weeskinderen wel en naer behoren opgevoedt en in de gronden van de Gereformeerde religie onderwezen worden”. Sindsdien werd het Weeshuis, dat nota bene geworteld was in een katholieke creatie van 1622, beschouwd als zijnde van Hervormde signatuur. Later, in de jaren vijftig van de 20ste eeuw, zou daar nog heel wat ophef over gemaakt worden

5 De Broekhuizer fundatie

De laatste afstammeling van de adellijke familie Van Broeckhuysen tot Kell, Elisabeth C. Baronesse van Broeckhuijsen, douairière baron De Theuven, die in het begin van de 18de eeuw het grote pand Ooipoortstraat 60 bewoonde, liet op het eind van haar leven -ze was kinderloos- een testament opstellen waarin ondermeer was opgenomen dat de drie haar toebehorende, naast haar huis gelegen pandjes na haar overlijden kosteloos door armen bewoond mochten worden. Om in het onderhoud van de huisjes te voorzien had ze een kapitaal van f 2.280,- afgezonderd. Een eventueel overschot zou moeten dienen voor hulp aan andere armen in Doesburg.

In 1725 overleed de testatrice. Op 1 december van dat jaar gaf de erfgenaam, C.E. baron van Baexen, die in Stralen in Opper-Gelder woonde, het bewuste kapitaal aan burgemeester J. van Gessler over. Deze leende het, tegen rente, aan de stad. De rente is door genoemde burgemeester en later door zijn schoonzoon Abraham te Lintelo, geadmistreerd in de geest van de erflaatster. Van de administratie is echter niets bewaard gebleven.

Op 15 april 1774 verzocht Te Lintelo, die weliswaar de huisjes had onderhouden, maar met de bepaling dat ook armen ondersteund moesten worden, geen raad had geweten, verder van de plicht tot administratie verschoond te mogen blijven.

Naar aanleiding daarvan wees de magistraat een rentmeester of administrateur aan. Een uitvoerige instructie voor deze functionaris dateert van 20 mei 1774.

Blijkens artikel 8 dier instructie moest de administrateur er voor zorg dragen dat in allen gevallen altijd een stuivertje overschiete en in voorraad blijve, om daarvan en uit imand van de familie Van Broekhuysen (uit welkers boesem deze fundatie haren oorspronck ontfangen heeft en subsisteerd) des begerende ingevolge des Fundateurs wille en intentie, ten allen tijden te kunnen en mogen supporteren en seconderen, als welke ten dien opsigte daar toe voor alie anderen moeten gepraefereerd en daar mede geadsisteerd en begunstigd.

Met andere woorden, aan in nood verkerende leden van de (overigens nu sedert lang uitgestorven) familie Van Broekhuizen diende te allen tijde bij voorrang hulp verleend te worden. De huisjes, die, naar de echtgenoot van de fundatrice, wel de Theuvenshuisjes werden genoemd, hebben gedurende twee eeuwen aan hun bestemming voldaan.

II DE GESTICHTEN VAN WELDADIGHEID SINDS 1876

I Hoe de reglementering tot stand kwam

Gedurende de eerste helft van de negentiende eeuw verkeerde ons land economisch gezien vrijwel permanent in een crisissituatie. Als oorzaken daarvan kunnen genoemd worden de Franse bezetting, een reeks van natuurrampen, zoals overstromingen en misoogsten, maar vooral de ernstige handelseenzijdigheid. Het gevolg was dat een groot deel van de bevolking niet of nauwelijks in zijn levensbehoeften kon voorzien. Deze “armen” vormden geen heterogene groep. In feite ging het hier om vier duidelijk te onderscheiden categorieën.

Om te beginnen waren er de totaal verarmden of paupers, die geheel en al van blijvende ondersteuning afhankelijk waren, zoals de in de armenhuizen wonende ouden van dagen, lichamelijk of geestelijk onvolwaardigen en ongeneeslijk zieken, alsmede de zwervers en bedelaars. Een tweede categorie werd gevormd door de behoeftigen, die niet blijvend maar wel gedurende langere tijd van ondersteuning afhankelijk waren: de wezen, weduwen, langdurig zieken e.d. De derde groep bestond uit tijdelijk-noodlijdenden, die door tegenspoed overvallen ernstig in hun bestaan bedreigd werden, zoals slachtoffers van een ongeval of acute ziekte. De vierde en laatste categorie besloeg de min-vermogenden, die zich met moeite in eigen onderhoud konden voorzien, maar financieel niet opgewassen waren tegen ook maar de geringste tegenslag.

Deze grote groep “armen” was tot het revolutiejaar 1848 grotendeels aangewezen op kerkelijke en particuliere armenzorg, die echter bij lange na niet voldoende was.

Angst voor de vernielende kracht van de hongerige volksmassa's was een van de beweegredenen om het armbestuur onder de staatszorg te brengen. Nadat in de Grondwet van 1848 de bepaling was opgenomen dat het armbestuur door de wet diende te worden geregeld, werd in 1851 door Thorbecke een ontwerpwet op het Armbestuur ingediend dat uitging van een voor die tijd tamelijk vergaand overheids-toezicht op alle instellingen van weldadigheid.

Van kerkelijke zijde rees veel verzet tegen dit ontwerp, dat als een uiting van vèrgaande bedilzucht werd beschouwd. Na de val van het Kabinet Thorbecke in 1853 vond echter een sterk gewijzigd wetsontwerp alsnog genade in de ogen van het parlement.

Zo kwam op 28 juni 1854 de Wet tot regeling van het Armbestuur, kortweg de Armenwet, tot stand.

De eerste afdeling van het eerste hoofdstuk van de wet (S.100) is getiteld “van instellingen van weldadigheid”. Na deze instellingen in artikel 1 te hebben omschreven als “die welke armenverzorging, in of buiten gestichten, voortdurend ten doel hebben”, werden ze door de wetgever in artikel 2 in vier categorieën onderverdeeld. Te weten:

- a. Staats-, provinciale of gemeente-instellingen, door de burgerlijke overheid geregeld en van harentwege bestuurd;
- b. instellingen eener kerkelijke gemeente, bestemd voor de armen eener bepaalde godsdienstige gezindte, en van wege die kerkelijke gemeente geregeld en bestuurd;
- c. instellingen door bijzondere personen of door bijzondere, niet kerkelijke, vereenigingen geregeld en bestuurd;
- d. instellingen van gemengden aard, in welker regeling of bestuur door de burgerlijke overheid en van wege eene kerkelijke gemeente of door bijzondere personen of bijzondere, niet kerkelijke, vereenigingen gezamenlijk wordt voorzien.

Een gevolg van deze onderverdeling was, dat ook op dit gebied de scheiding van Kerk en Staat consequent werd doorgevoerd. Gemeentelijke instellingen zouden worden gereorganiseerd en aan een reglementering onderworpen, terwijl bij kerkelijke de invloed van de burgerlijke overheid, zoals die historisch was gegroeid, kwam te vervallen.

Niet vergeten mag worden dat het hoofddoel der wet was het overlaten van de armenzorg aan kerkelijke en bijzondere instellingen, en zelf zoveel mogelijk terug te treden. In de memorie van toelichting op de wet werd dat uitgangspunt als volgt omschreven:

“Niemand heeft recht op onderstand. De zorg voor de armen is een zedelijke, geen burgerlijke plicht, zodat de nakoming daarvan niet op den weg van den Staat ligt. De uitoefening van de liefdadigheid moet

worden overgelaten aan de Kerk en aan bijzondere personen en instellingen. Wordt echter de arme van geen andere zijde geholpen, dan kan het nodig zijn, dat de staat of het burgerlijk bestuur hulp verleent, en in de wijze waarop dit dan behoort plaats te hebben, behoort te worden voorzien.”

Geen humaniteit van overheidswege, maar politiezorg was de leidende gedachte. De minister drukte dit bij de beraadslagingen als volgt uit:

“Het burgerlijk armbestuur zal voorzichtig worden en grondig onderzoeken of de persoon, die bedeling vraagt, haar niet kan krijgen van de kerk, en eerst na weigering, in den uitersten nood, zal men bij wijze van politietoezicht, om te zorgen, dat de persoon niet omkomt, tussen beide treden...”

Overigens krijgt men niet de indruk, dat men zich veel illusies maakte omtrent de welwillendheid van kerkelijke zijde om de armenzorg geheel voor haar rekening te nemen. Aan de andere kant voelden de kerken echter ook niets voor staatsingrijpen. Kortom, er bestond een algemene afkeer van armenzorg. En de wet bevatte geen enkel artikel waardoor eenheid en samenwerking werd bevorderd.

Zonder verder inhoudelijk op de inhoud van de Armenwet te willen ingaan, menen we te mogen constateren dat het vastleggen van het subsidiair karakter der burgerlijke armenzorg en het maken van onderscheid tussen burgerlijke, kerkelijke, bijzondere en gemengde instellingen eigenlijk de twee voornaamste verdiensten van de wet zijn.

Hieronder zal blijken van hoeveel belang dat laatste in de Doesburgse situatie zou zijn.

Het bepalen tot welke categorie plaatselijke instellingen behoorden⁴, schijnt nogal eens als een sinecure te zijn opgevat. Kennelijk voorzag men niet wat de consequenties waren van indeling bij deze of gene categorie. Veelal lieten de gemeenteraden, waaraan de keuze was voorbehouden, zich door politieke motieven leiden. Dat de overheid bij de armenzorg over de schouder zou meekijken was in veler ogen onverdraaglijk. In tegenstelling tot de stadsbesturen van voor 1795, die ook hier graag een vinger in de pap hielden, waren de gemeentebesturen uit de vorige eeuw meer geneigd zich afzijdig te houden.

Daarom viel bij de rangschikking de keuze nogal eens uit ten gunste van de bijzondere of kerkelijke instellingen.

Welke overwegingen in Doesburg een rol hebben gespeeld valt helaas niet meer na te gaan. In ieder geval heeft men gemeend de vijf in de stad werkzame “burgerlijke instellingen van weldadigheid” onder de categorie c, “instellingen door bijzondere personen of door bijzondere niet kerkelijke vereenigingen geregeld en bestuurd”, te moeten rangschikken. En dat, terwijl in het door B&W vervaardigde overzicht, gedateerd januari 1855, waarin dat tot uitdrukking komt, nota bene wordt gesproken over de rentmeesters dier instellingen, staande “onder het opperbestuur van Burgemeester en Wethouders, aan welken zij jaarlijks rekening en verantwoording doen”. Dat alles ondertekend door “Burgemeester en Wethouders van Doesborgh als opperbestuurders der gemelde Instellingen van Weldadigheid”. Men had er dus kennelijk niets van begrepen

Zo was de situatie in 1855 en zo bleef ze voorlopig. B&W oefenden vrijwel onbelemmerd via de rentmeesters die ze -op hun voordracht- door de Raad lieten benoemen, het bestuur over de vijf instellingen uit. Wel deed het college, ingevolge artikel 146 van de Gemeentewet, de Raad jaarlijks verslag over de toestand der gestichten.

Tekenen dat de Raad enige invloed op de gang van zaken wenste uit te oefenen, ontbreken. In de Raadsvergadering van 15 februari 1872 echter, bracht het Raadslid Van Barneveld naar voren dat de burgemeester nu wel in een vorige vergadering terloops had verklaard dat de Doesburgse Gestichten onder de letter c van artikel 2 der Armenwet waren gerangschikt, maar dat hij wel graag inzage zou hebben van de fundatiebrieven, zodat men kon vaststellen in hoeverre het terecht was dat B&W en niet de Raad de administratie voerde. Meer dan anderhalf jaar later had Van Barneveld nog geen bevredigend antwoord gekregen. Met nog meer nadruk verzocht hij nu eindelijk die fundatiebrieven eens ter tafel te brengen... Op 20 februari 1874 werd een Raadscommissie benoemd die tot taak kreeg te onderzoeken of de Gestichten nu uiteindelijk onder rubriek c dan wel a behoorden te worden gerangschikt. Het rapport van de commissie kwam in april 1875 gereed. De rapporteurs lieten er geen twijfel over bestaan: hoewel de Gestichten mogelijk door bijzondere personen waren ingesteld, waren ze sedert onheugelijke tijden door de burgerlijke overheid bestuurd, en waren het derhalve zuiver gemeentelijke instellingen, volgens

⁴ Voorgescreven bij artikel 3 der wet: “Van alle in de gemeente aanwezige instellingen van weldadigheid wordt, naar de onderscheidingen bij art. 2 vermeld, door de zorg van het gemeentebestuur, eene lijst opgemaakt en bijgehouden”.

de categorie a der Armenwet. En als zodanig dienden ze ook gereguleerd te worden⁵.

Het rapport kwam ter tafel in de raadsvergadering van 7 juni 1875. De gehele raad beaamde toen de conclusies van de commissie.

Nadat deze formeel had vastgesteld dat de Gestichten gemeentelijke instellingen als bedoeld in artikel 2 litt. a der Armenwet waren, kreeg de commissie een nieuw mandaat, namelijk het opstellen van een (concept-)reglement voor de instellingen. Even leek het erop dat er een kink in de kabel zou komen. Tweeëntwintig juni berichtten GS, aan wie het raadsbesluit was toegestuurd, dat volgens de Armenwet de Raad alleen nieuwe gemeente instellingen kon oprichten, en dat het hier om bestaande instellingen ging die destijds door B&W waren geëvalueerd. Wijziging in die classificatie was daarom aan het college van B&W voorbehouden. Het besluit was derhalve, zo oordeelden GS, in strijd met de wet, en diende te worden ingetrokken.

Deze interpretatie van de wet kwam geheel voor rekening van GS, want de wet voorzag helemaal niet in dit geval. De Raad bracht dit -op 19 juni- flijtjes naar voren. Aangezien het hier echter een zuiver formele zaak betrof, waarbij geen rechten of belangen van wie dan ook waren betrokken, onderwierp men zich gaarne uit deferentie aan het oordeel van GS. Het besluit werd dus ingetrokken.

Nadat B&W op 23 juli het gewenste wijzigingsbesluit hadden genomen, kon de commissie alsnog aan de slag. Februari 1876 zond ze het ontwerpreglement (waarvoor, zo bleek, het Reglement op het Beheer van het Gasthuis te Leiden als voorbeeld had gediend) in. Het werd in de Raadsvergadering van 7 maart behandeld en de 18de d.a.v. vastgesteld. Op 10 juni volgde, na het verwerken van enige aanmerkingen van GS, de vaststelling van het definitieve "Reglement voor het Gasthuis, de Valeweerd, de Broekhuizer fundatie, het Weduwenhuis en het Weeshuis te Doesborgh"⁶.

2 De organisatie der Gestichten

A Algemeen

De reglementering van 1876 mag met recht een mijlpaal in de geschiedenis der Gestichten worden genoemd. Tot dan toe was er wat de interne organisatie betreft nauwelijks iets vastgelegd, zodat traditie

en gewoonterecht vaak de enige richtsnoeren voor de bestuurders waren. Aan die toestand was nu een eind gekomen.

Het reglement bepaalde dat het bestuur over de vijf instellingen gezamenlijk zou worden gevoerd door een uit drie personen bestaande raadscommissie. (Nu was vastgesteld dat het hier zuiver gemeentelijke instellingen betrof, had een raadsmeerderheid er niet voor gevoeld personen van buiten haar kring toe te laten.) Ze werden voor 6 jaar benoemd en kregen de titel *Gecommitteerden tot de Administratie der respectieve Gestichten*. Jaarlijks kozen ze één hunner als voorzitter.

Gecommitteerden waren verplicht ieder jaar een begroting op te maken, die door de gemeenteraad diende te worden vastgesteld. Het opstellen van de jaarrekeningen was de taak van de respectieve rentmeesters. Deze werden vervolgens door Gecommitteerden vastgesteld en moesten daarna ter goedkeuring aan de Gemeenteraad worden voorgelegd.

Er waren drie rentmeesters: een van het Gasthuis, een van de Valeweerd en de Broekhuizer Fundatie en een van het Weduwenhuis en het Weeshuis. Behalve als rentmeester fungeerden deze door de Raad benoemde functionarissen ook als secretaris der Gecommitteerden voorzover het de hun toevertrouwde instelling(en) betrof.

Aan de functie van Gecommitteerde was geen vergoeding verbonden; de rentmeesters, daarentegen, genoten een bezoldiging (ten tijde van de vaststelling van het reglement van resp. f 700,-, f 275,- en f 225,- per jaar).

Naast de rentmeester kende het reglement maar één andere bezoldigde functionaris: het hoofd van het Gasthuis, oftewel de Gasthuisvader, die f 475,- benevens vrije woning (met moestuin) genoot.

Het reglement is sinds de vaststelling in 1876 tot op de huidige dag zo'n twintig keer gewijzigd, c.q. opnieuw vastgesteld⁷.

Op 31 maart 1876, dus nog voor dat GS hun fiat hadden gegeven aan het reglement (eind juni 1876 overwogen GS nog het betrokken raadsbesluit ter vernietiging door de Kroon voor te dragen omdat de instelling van een permanente raadscommissie, wat het College van Gecommitteerden immers was, in strijd met de wet zou zijn !) kwam het College van Gecommitteerden voor het eerst bijeen.

⁵ Zie voor de volledige inhoud van het rapport: bijlage 2.

⁶ Zie bijlage 3.

⁷ Namelijk bij Raadsbesluiten van 22-12-1877, 29-10-1878, 27-9-1882, 5-9-1893, 1-9-1903, 14-12-1903, 18-6-1908, 27-3-1911, 2-9-1913, 17-9-1913, 5-12-1919, 29-11-1928, 15-7-1938, 30-12-1938,

> verder op p.16

19-7-1949, 15-4-1953,
25-2-1955, 28-3-1957,
11-12-1958 en
22-2-1979.

In hun vergadering van 10 april 1876 stelden Gecommitteerden een Reglement van Orde vast, waarin ondermeer werd vastgelegd dat men de tweede en vierde maandag van de maand bijeen zou komen. Aan de hand van de notulen van de vergaderingen der Gecommitteerden (die integraal bewaard zijn gebleven, met dien verstande dat van 1920 tot 1933 geen notulen schijnen te zijn bijgehouden), de Raadsnotulen en andere archiefbescheiden zal hieronder aan een drietal aspecten van de organisatie, anders gezegd van de voorwaarden voor de taakvervulling, te weten bestuur, functionarissen en gebouwen, aandacht worden besteed.

B Bestuur

Volgens het reglement van 1876 werd het bestuur over de Gestichten gevormd door “eene Commissie van drie leden uit den Gemeente Raad, onder den titel van Gecommitteerden tot de Administratie der respectie Gestichten”. Zes jaar later, bij de reglementswijziging van 1882, werd het reglementaire aantal Gecommitteerden gewijzigd in “minstens 3, hoogstens 5”, die bovendien niet meer uit de Raad afkomstig behoeften te zijn. Ondanks deze mogelijkheid het bestuur uit te breiden, zou de oude situatie echter nog ruim een kwart eeuw blijven voortbestaan.

In de Raadsvergadering van 9 april 1908 kwam ter sprake of het wel juist was dat van de drie Gecommitteerden er toen twee tevens wethouder waren. Op 30 december van dat jaar verklaarde de Raad geen principiële bezwaren tegen een dergelijke combinatie van functies te hebben, maar inmiddels had één der wethouders zijn commissariaat al neergelegd. Ongetwijfeld als uitvloeisel van deze kwestie besloot de Raad op 5 november 1909 het aantal Gecommitteerden nu daadwerkelijk met twee te vermeerderen. Sinds 1909 bestond het College van Gecommitteerden derhalve uit vijf personen.

Ondertussen bleef het College vrijwel geheel uit raadsleden bestaan. In 1892 was weliswaar voor het eerst een buitenstaander tot Gecommitteerde benoemd, maar dat zou zeker tot het eind van de Eerste Wereldoorlog een uitzondering blijven. Daarna vond langzaam maar zeker een verschuiving ten gunste van de niet-raadsleden plaats. Na 1945 kwam het nog maar zelden voor dat een raadslid zitting in het College van Gecommitteerden had.

De gewijzigde samenstelling van het College werd min of meer geformaliseerd door het schrijven d.d. 19 februari 1990, waarin Gecommitteerden aan B&W te kennen gaven: “Waar de begroting, de rekening en een aantal besluiten, die het beheer van onze Gestichten betreffen aan de goedkeuring van de Raad der Gemeente Doesburg zijn onderworpen, betekent de benoeming van een raadslid tot Gecommitteerde onzer Gestichten, dat daarmee een naar onze opvattingen minder gewenste vermenging van functies wordt gecreëerd”.

Bij de nieuwe vaststelling van het Reglement in 1938 kregen de bestuursleden, die tot dan officieel Gecommitteerden tot de Administratie der respectie Gestichten hadden geheten, de titel van Gecommitteerde tot de Administratie der Gestichten van Weldadigheid te Doesburg.

De inval van Duitsland, twee jaar later, had aanvankelijk geen consequenties voor het bestuur. Op 15 december 1941 echter, diende de plaatselijke bankdirecteur Herman Sonnenberg, Gemachtigde van de Commissaris voor niet-commerciële vereenigingen en stichtingen, zich plotseling als beheerder der Gestichten aan. Hoewel achteraf bleek dat dit eigenlijk op een misverstand berustte, aangezien de Gestichten gemeentelijke instellingen en geen stichtingen of vereenigingen waren, hetgeen binnenskamers ook wel werd toegegeven, kon de maatregel om voor de hand liggende redenen niet meer worden teruggedraaid. Sonnenberg, die een hoge positie in de plaatselijke afdeling der N.S.B. bekleedde, heeft tot het einde der bezetting de Gestichten bestuurd. De toenmalige secretaris is, “om erger te voorkomen”, in die jaren op zijn post gebleven.

Een aantal door Sonnenberg genomen besluiten, ondermeer tot verkoop van een aantal huizen, en de verpachting van landerijen aan zogenaamde onvaderlandslievende personen, heeft men later via “Rechtsherstel” weer ongedaan weten te maken.

In 1954 deed de eerste vrouwelijke Gecommitteerde haar intrede. Bij de Reglementswijziging van 1958, tenslotte, werd het aantal bestuursleden, dat tot dan “tenminste drie en ten hoogste vijf” had bedragen, op vijf vastgesteld.

Wat de politieke samenstelling van het College van Gecommitteerden betreft: Vanaf den beginne werd er angstvallig op gelet dat noch de linkse (liberale), noch de rechtse (Protestants-Christelijke en Katho-

lieke) leden een duidelijk stempel op het College drukten.

Nadat in 1927 de eerste "rode" Gecommitteerde, Jan - what's in a name - Blaauw, zijn intrede had gedaan, ontstond er een min of meer vast patroon qua bestuurssamenstelling: een liberaal, een socialist, een Hervormde en twee Katholieken. Van 1945 tot 1984 ontbrak het liberale element. Daarna was de -officiële- verdeelsleutel 2 CDA, 2 PvdA en 1 VVD. Bij een vacature droeg de betreffende fractievoorzitter dan een kandidaat voor.

Bij de vervulling van een vacature, eind 1992, bleek het toenmalige College van B&W niet langer in deze geest te willen voortgaan. Een van de politieke partijen verweet het College toen schending van een gentleman's agreement. De reactie van B&W (schrijven van 24 november 1992) daarop was, dat zij zich er heel wel van bewust waren dat het sinds jaar en dag gebruikelijk was om bij de benoeming van een Gecommitteerde rekening te houden met de bekende verdeelsleutel. Naar hun mening was hier echter beslist geen sprake van een gentleman's agreement, maar van een slechts in de praktijk gegroeide traditie. Men meende "dat van deze traditie afgestapt zou moeten worden en dat meer gelet dient te worden op deskundigheid en bekwaamheid dan op de vraag welke politieke kleur iemand heeft".

Een jaar later verwoordden B&W in het raadsvoorstel ter vervulling van een nieuwe vacature (d.d. 27.9.1993), dat uitgangspunt nog eens met zoveel woorden:

In het verleden werden de kandidaten vooral op basis van politieke overtuiging geselecteerd. Wij zijn van mening dat dit criterium niet langer de hoogste prioriteit moet krijgen bij de invulling van vakatures. Daar de Gestichten, meer dan vroeger, te maken krijgen met allerlei problemen van financiële, economische, fiscale en pachtrechtelijke aard, zijn wij van mening dat in de eerste plaats moet worden gekeken naar de specifieke kwaliteit van de kandidaten. Daarbij zal ook gelet kunnen worden op betrokkenheid bij de Doesburgse samenleving.

Bij de vervulling van deze laatste vacatures werd er vanuit de Raadscommissie voor Bestuurs- en Organisatiezaken bij B&W op aangedrongen uitgangspunten hiervoor te formuleren. Daarop stelde het College van B&W, na overleg met Gecommitteerden, de nota "Uitgangspunten voor benoemingen van gecommitteerden tot de administratie der Gestichten

van Weldadigheid te Doesburg" vast.

Aan deze uitgangspunten, die in de Raadsvergadering van 24 november 1994 werden aanvaard en vastgelegd, ontleen we het volgende:

Sinds langere tijd was het gebruikelijk om bij de benoeming van gecommitteerden een bepaalde verdeelsleutel in acht te nemen, waarbij rekening werd gehouden met politieke achtergrond of affiniteit. Dit kan worden gezien als een in de praktijk gegroeide traditie.

Het vorige college heeft als zijn stellingname al kenbaar gemaakt dat meer gelet zou moeten worden op deskundigheid en kwaliteit dan op politieke kleur.

Dat in het verleden kandidaten voor benoeming tot gecommitteerden vooral op basis van politieke overtuiging werden geselecteerd kon naar de mening van het vorige college niet meer als criterium worden toegepast bij de invulling van vacatures. Ook naar onze mening verdient het sterke aanbeveling om bij de benoeming van gecommitteerden uitdrukkelijk te letten op een evenwichtige verdeling van noodzakelijk geachte kwaliteiten over de vijf bestuursleden.

Onderkend moet worden dat de Gestichten meer dan vroeger te maken krijgen met allerlei aangelegenheden van financiële, economische, fiscale en pachtrechtelijke aard. De daarvoor noodzakelijke kennis en capaciteiten dienen in voldoende mate aanwezig te zijn bij de bestuursleden.

Tot de belangrijkste kwaliteiten en uitgangspunten behoren onzes inziens in ieder geval:

- sterke betrokkenheid bij en goed op de hoogte zijn van de Doesburgse samenleving;
- het vermijden van een vermenging van functies, die uit een oogpunt van financiële en/of controlerende overwegingen ongewenst zou kunnen zijn;
- affiniteit en kennis met betrekking tot grondzaken en onroerend goed;
- inzicht en kennis ten aanzien van financieel beheer in het algemeen en van fiscale en pachtrechtelijke zaken in het bijzonder;
- in staat tot verantwoord beheer van de onderscheidene Gestichten.

Daarnaast dienen als secundair criterium bij vacaturevervulling spreiding over sexen en differentiatie in leeftijd een rol te spelen.

Op grond van bovengenoemde uitgangspunten dient steeds op een verantwoorde wijze besluitvorming plaats te vinden over de vervulling van vacatures in het bestuur van de Gestichten van Weldadigheid. Dit betekent ook dat bij iedere vacature steeds opnieuw en uitdrukkelijk bezien moet worden aan welke kwaliteiten dan de meeste behoefte bestaat.

Bij schrijven van 29 november 1994 deelden B&W aan Gecommitteerden mede dat de Raad met deze uitgangspunten had kunnen instemmen en dat men bij de vervulling van toekomstige vacatures deze als richtlijn zou hanteren. Bovendien werd er nog melding van gemaakt dat er vanuit de Raad op aangedrongen was de leeftijdsgrens van 70 jaar los te laten. Daaraan was de suggestie gekoppeld wel een maximum zittingstermijn te hanteren. Het College zou zich hierover nader beraden...

Een lijst van Gecommitteerden, vanaf de instelling van het College van Gecommitteerden in 1876 tot 1997, is hierachter als bijlage (4) opgenomen. Een overzicht van de gefungeerd hebbende voorzitters vindt men eveneens onder de bijlagen (5).

C Functionarissen

Ten tijde van de reglementering van 1876 werden de drie Gecommitteerden bijgestaan door -eveneens-drie rentmeesters: één van het Gasthuis, één van de Valeweerd en de Broekhuizer fundatie, en één van het Weduwenhuis en het Weeshuis. In 1938 kwamen de rentambten van Weduwenhuis, Weeshuis en Gasthuis in één hand en werd tevens besloten dat er in de toekomst nog maar één rentmeester voor alle instellingen zou zijn. In 1945, toen de functionaris van de Valeweerd en Broekhuizer fundatie terugtrad, kwamen alle vijf rentambten inderdaad aan één persoon. In 1958 ging de bewuste functionaris met pensioen, waarna besloten werd geen nieuwe rentmeester meer aan te stellen en de functie op te heffen. In plaats daarvan kwam die van “rekenplichtig Gecommitteerde”. Bij de dat jaar vastgestelde reglementswijziging werd deze figuur ingevoerd. De drie niet tot voorzitter of waarnemend voorzitter benoemde Gecommitteerden kregen toen -in artikel 8- ieder een van de vanouds bestaande rentambten toebedeeld.

Het secretariaat was volgens het reglement van 1876 opgedragen aan de afzonderlijke rentmeesters. Dit schijnt echter niet goed gefunctioneerd te hebben, want al op 1 maart 1877 stelden Gecommitteerden de commies ter secretarie W. Bloemers tot vaste secretaris aan.

Eerst in 1958 werd de figuur van (door de Raad te benoemen) secretaris in het Reglement opgenomen.

Zoals al eerder vermeld, kende het Reglement van 1876 behalve de rentmeesters maar één bezoldigde functionaris: het hoofd van het Gasthuis. Tot 1938 sprak het Reglement van Gasthuisvader, daarna van Gasthuismoeder. In de praktijk kwamen echter steeds zowel mannelijke als vrouwelijke hoofden voor, alsmede echtparen. De functie van Gasthuismoeder werd in 1988 opgeheven.

Door Gecommitteerden is in de loop der tijden een aantal niet in het Reglement genoemde functies ingesteld. Zoals die van bode, weiwaarder en bouwkundig opzichter. Deze laatste betrekking, waarvoor ook een instructie werd opgesteld, werd jarenlang bekleed door de architect J. Vervoort. Daarnaast bestonden nog de officieuze functies van Moeder in het Weduwenhuis en lager personeel in het Gasthuis.

Naamlijsten van rentmeesters, secretarissen, gasthuisvaders (cq. -moeders) en moeders van het Weduwenhuis zijn onder de bijlagen opgenomen (6, 7, 8 en 9).

D Gebouwen

De gebouwen die de onderscheidene Gestichten bezaten en voor een deel nog bezitten, kunnen onderscheiden worden in gebouwen voor de Weldadigheid bestemd en gebouwen als belegging gebruikt.

a Gebouwen voor de Weldadigheid bestemd

Ten tijde van de invoering van het Reglement van 1876 beschikten de Gestichten over 4 gebouwen met een sociale bestemming: het Gasthuiscomplex, het Weduwenhuis, het Weeshuis en de Theuvenhuisjes. De wederwaardigheden ervan volgen hieronder.

Het Gasthuis

Dit was eigenlijk niet zozeer een gebouw, maar een gebouwencomplex, bestaande uit de Gasthuiskerk, de voormalige Gasthuisbrouwerij, het hoofdgebouw van het Gasthuis en de zogenaamde provenierswoningen. Het geheel was gesitueerd op de hoek van de Gasthuisstraat en Paardemarkt.

De Gasthuiskerk, eigenlijk het oorspronkelijke, middeleeuwse Gasthuis, was sedert 1778 in gebruik als Godshuis der Evangelisch-Lutherse Gemeente alhier, die ook voor het onderhoud verantwoordelijk was. Het Gesticht Het Gasthuis was dus wel eigenaar, maar behoefde zich verder niet om het gebouw te bekreunen.

In de jaren 1929-1931 werd de kerk grondig gerestaureerd, waarbij ondermeer de ontsierende pleisterlaag verdween. Toen de Gasthuiskerk na de oorlog aan een nieuwe, grondiger, restauratie toe bleek, toonden Gecommitteerden zich bereid het kerkgebouw, met aanpalende provenierswoning (Gasthuisstraat 45) en bergplaats, welke percelen "geen enkel rendement opleveren", voor een symbolisch bedrag van f 1,- aan de Lutherse Gemeente over te dragen. In 1965 werd de bereidheid daartoe schriftelijk aan het kerkgenootschap medegedeeld, helaas echter op een wijze die later voor grote problemen zou zorgen. Het officiële besluit van Gecommitteerden volgde op 2 mei 1966. Op 5 augustus van dat jaar, toen het werk in volle gang was, werd besloten ook de belendende provenierswoning Gasthuisstraat 43 bij de restauratie te betrekken.

Inmiddels was over de door de Gestichten opgestelde voorwaarden, verbonden aan de overdracht van bedoelde eigendommen, (en het niet nakomen van een formele toezegging tot bijdrage in de restauratiekosten ad f 20.000,-) een conflict met de Lutherse gemeente ontstaan. Gecommitteerden wensten namelijk, nadat reeds in principe tot overdracht besloten was, voorwaarden in de verkoopacte opgenomen te zien -met name betrekking hebbend op een eventuele terugkoop- die de Lutherse Gemeente onacceptabel vond. Als gevolg daarvan spande deze eind 1970 een kort geding aan tegen de Gestichten. Op 31 december van dat jaar viel het vonnis (voor de Arrondissementsrechtbank te Arnhem), waarbij het Gasthuis veroordeeld werd tot het alsnog nakomen van de toezegging tot overdracht der bezittingen en tot het verstrekken van eerdergenoemde bijdrage.

Nadat Gecommitteerden te kennen hadden gegeven tegen het vonnis in hoger beroep te zullen gaan, kon ter comparitiezitting voor het Gerechtshof te Arnhem op 26 april 1972 alsnog tot overeenstemming worden gekomen. Als uitvloeisel daarvan werd bij besluit van Gecommitteerden d.d. 28 april 1972 tot de overdracht op zekere voorwaarden besloten.

Zo werd bepaald dat de betreffende opstallen "als bestemming moeten blijven behouden:

- a. het uitoefenen van de openbare eredienst in kerkelijk verband;
- b. het verrichten van daarmee verband houdend kerkelijk werk;
- c. het gebruiken voor vocale, muzikale en andere culturele

en maatschappelijke doeleinden, mits zulks zich verdraagt met de bestemming van een gebouw voor kerkelijk gebruik en in het bijzonder daardoor generlei hinder wordt veroorzaakt ten aanzien van de omgeving, met name de provenierswoningen en het hoofdgebouw van "Het Gasthuis" of diens rechtverkrijgenden. Gewaarborgd moesten ook blijven het behoud van de rust en de sfeervolle beslotenheid, welke sinds eeuwen kenmerkend zijn voor de aangrenzende Gasthuisbinnenplaats met de daaraan staande provenierswoningen, (hoffje) en het hoofdgebouw van "Het Gasthuis."

Van groot belang is de bepaling dat bij voorgenomen vervreemding de Evangelisch Lutherse Gemeente de gebouwen in eerste instantie aan de Gestichten dient aan te bieden.

Daarnaast werd ten behoeve van de Lutherse gemeente nog een aantal erfdienstbaarheden gevestigd, in het bijzonder betreffende de toegang tot de kerk en de consistoriekamer.

Tot zover de Gasthuiskerk.

De rest van het Gasthuiscomplex heeft een andere geschiedenis. De voormalige Gasthuisbrouwerij, gelegen links van de hoofdingang aan de Gasthuisstraat, die de laatste jaren als school, laatstelijk als tekenschool, had gediend, was op het eind van de 19de eeuw komen leeg te staan. In 1910 werd het perceel grotendeels afgebroken en verbouwd tot een drietal provenierswoningen, genummerd Gasthuisstraat 13-17. Een gedenksteen in de voorgevel herinnert daar nog aan. In 1961 werden de drie woningen gesplitst in zes wooneenheden. Deze zes woningen, die noch een keuken, noch een badgelegenheid hadden (die waren in het hoofdgebouw aanwezig), werden tenslotte in 1984 verbouwd tot vier grotere woningen. Bij die gelegenheid werd een gave middeleeuwse (?) waterput ontdekt, welke daarna weer onder de bestrating is verdwenen.

De blinden die de gevel aan de Gasthuisstraat sierden, maar in 1966 "afgenomen en opgeborgen" werden, zijn sedertdien niet meer aangebracht.

Het hoofdgebouw van het Gasthuis, waarin ondermeer de centrale keuken, eetkamer, badruimte, regentenkamer en archiefkamer, alsmede de woonruimte van de directrice was opgenomen, werd in 1938/39 grondig verbouwd. In 1967/68 vond wederom een ingrijpende verbouwing van het hoofdgebouw

plaats, waarbij de aanbouw waarin ondermeer de archiefruimte en een provenierswoning waren ondergebracht, werd gesloopt. Op de plaats daarvan verrees toen een nieuwe vleugel met een naar de eisen des tijds ingerichte recreatie- en eetzaal.

Bij die laatste verbouwing verdween het typische klokketorentje waarin de Gasthuisbel of -klok hing, die -naar ouder gewoonte- om twaalf uur des middags en acht uur des avonds werd geluid om de proveniers te waarschuwen dat het eten opgediend was. Waar het klokje zich thans bevindt is onbekend.

Een paar jaar geleden is het hoofdgebouw geheel gerenoveerd.

Aan de weinig comfortabele provenierswoningen schijnt lange tijd niet veel aandacht te zijn besteed. In 1940 stelde men voor ze maar of te breken, waardoor er ruimte zou ontstaan voor eigentijdse bebouwing. Het Geldersch Genootschap, die de Gemeente van advies diende, maande echter tot voorzichtigheid. Gelukkig werd het plan, ongetwijfeld ook vanwege de oorlogsomstandigheden, niet uitgevoerd.

In 1951 werd het Gasthuishofje uitgebreid met een zevental nieuwe provenierswoningen, gesitueerd in de voormalige Gasthuistuin.

In 1954 ontstond het plan om aan de Hoogestraat, ter hoogte van de nieuwe provenierswoningen, een achttal bejaardenwoningen te bouwen. Aanvankelijk schenen de plannen te kunnen worden gerealiseerd, totdat de Gelderse Commissie voor de Bejaardenzorg erin betrokken werd. Deze oordeelde dat dit geen oplossing voor het bejaardenprobleem in Doesburg zou betekenen, en stelde voor een groot bejaarden-centrum te stichten.

Het gevolg hiervan was dat de Gestichten het initiatief namen tot de in 1958 opgerichte Stichting Bejaardencentrum Doesburg. De stichting kon de plannen tot bouw van een bejaardencentrum, dat op het noordelijk Molenveld zou verrijzen, echter niet realiseren. Het zou daarna tot 1967 duren vooraleer het Hervormde bejaardencentrum IJsselzicht tot stand kwam.

In 1965 bestond het Gasthuiscomplex uit in totaal 26 provenierswoningen, t.w. zes aan de Gasthuisstraat, tien oude en zeven nieuwe woningen in het hofje, twee naast de kerk en één naast het hoofdgebouw.

De tien middeleeuwse provenierswoningen, genummerd Gasthuisstraat 23-41, werden begin jaren '70

gerestaureerd en zodanig verbouwd dat er in 1973 vijf wooneenheden uit ontstonden. Tijdens de restauratie ontdekte men in de voorgevel van een der huisjes een deel van een kruisvenster met daarin het jaartal 1578. Of de huisjes inderdaad van dat jaar dateren, of dat het hier om een hergebruikt bouwfragment gaat, valt niet na te gaan.

In de jaren daarop werden ook de andere provenierswoningen verbouwd en/of vergroot.

In 1974 breidde het Gasthuis zijn sociaal woningbezit uit door de aankoop van de panden Veerpoortstraat 14/14a en 18/18a. Daarachter werd een drietal nieuwe bejaardenwoningen (Veerpoortstraat 16-16b) gebouwd, zodat er een nieuw aantrekkelijk hofje van zeven woningen ontstond. In 1980 verwierf men een drietal woningen aan de Paardemarkt (nrs. 16-20), die vervolgens gerestaureerd werden.

In 1990 telde het Gasthuis in totaal 23 wooneenheden: 4 aan de Gasthuisstraat (nrs. 13/19), 4 in de Gasthuistuin (nrs. 23/29), 5 gerestaureerde provenierswoningen (nrs. 31/39), 7 aan de Veerpoortstraat (nrs. 14/18a) en 3 aan de Paardemarkt (nrs. 16/20).

Het Weduwenhuis

Het aan de Hoogestraat 3 gelegen voormalige Arme Klerkenhuis deed sinds 1811 dienst als Weduwenhuis. Het werd bewoond door een acht- of negental min of meer behoeftige weduwen. In 1896 werd het Weduwenhuis, dat toen "totaal onbewoonbaar" was, grondig verbouwd, waarbij het 't uiterlijk kreeg van het pand, zoals we dat nu kennen. Het had toen 8 zit-slaapkamers en een eetzaal. In 1913 werd het huis vergroot met een uitbouw, en kwamen er twee nieuwe kamers bij.

Nadat het pand tien jaar daarvoor nog geheel was gerestaureerd, werd het Weduwenhuis als instituut in 1970 opgeheven. Het gebouw werd in 1971 voor f 60.000,- verkocht aan een tweetal Turkse gastarbeiders, die er een pension in vestigden.

Het Weeshuis

Ten tijde van de reglementering van 1876 bezat het Weeshuis nog het perceel Kerkstraat 11. Omdat de weinige wezen werden uitbested of in pleeggezinnen ondergebracht, was dit pand al geruime tijd niet meer als weeshuis in gebruik, maar werd het verhuurd. Sinds het begin van de 19de eeuw was er een koffiehuis annex concertzaal in gevestigd.

In 1886 werd het gebouw voor f 4.720,- verkocht aan een driemanschap, bestaande uit de Mr. timmerlieden H.R. Koobs en H.C. Bloemendaal, en de bierbrouwer D. Neeb, die het grondig lieten verbouwen. Als reden voor de verkoop werd aan GS (die toestemming moesten verlenen) opgegeven het achterstallig onderhoud en het feit dat in het pand sterke drank werd verkocht. De begrippen “vergunning” en “liefdadigheid” verstonden, zo meende men, zich niet met elkaar. Daarbij: “door een nieuwen pachter te verbieden sterke drank te verkopen, daardoor zou de prijs te veel gedrukt worden ...”.

De oude weeshuispoort, die met een wapenstein met het wapen van Doesburg was bekroond, werd een jaar later afgebroken en vervangen door een ijzeren hek. Het pand, oorspronkelijk de zetel van de Commandeur van Doesburg der Ridderlijke Duitse Orde, heeft nu al bijna tweehonderd jaar een horecabevestiging. Thans is er een kegelcentrum annex pannekoekenhuis in gevestigd.

De Theuvenshuisjes

De Broekhuizer fundatie bezat een complex van drie kleine woningen in de Ooipoortstraat (nrs. 62-66), de zogenaamde Theuvenshuisjes. Deze armenhuisjes waren zeer eenvoudig ingericht en beschikten vóór 1952 zelfs niet eens over electriciteit en riolering. Als slaapplek diende een bedstee in de woonkamer. Na de verbetering die in het laatstgenoemde jaar plaats vond, hebben de huisjes nog ruim twee decennia als woonruimte voor behoeftigen dienst gedaan. In 1974 werd het complex voor f 15.000,- van de hand gedaan. De nieuwe eigenaar verbouwde het complex nog dat zelfde jaar tot één woonhuis.

b Gebouwen (en landerijen) als belegging

Naast de gebouwen die primair voor de uitoefening van de Weldadigheid bestemd waren, bezaten het Gasthuis en het Weeshuis nog ander onroerend goed, dat uitsluitend als belegging diende. De Valeweerd had zelfs alléén goederen van die categorie.

De bezittingen, waaruit de Gestichten hun inkomsten verwierven, waren verkregen voor een deel door schenking en legaten, voor een ander deel door bewuste aankoop, ter belegging van overtollige gelden. Landerijen, vooral grond, vormden van-

ouds een veilig bezit. Ze behielden tenminste hun waarde, konden niet of nauwelijks tenietgaan en verschaften de instelling bovendien “status”. Daarnaast werd ook wel in waardepapieren en hypotheeken belegd.

Verreweg de rijkste instelling was het Gasthuis. Ten tijde van de reglementering van 1876 bezat het vijf bouwplaatsen, d.w.z. boerderijen met bijbehorende gronden, die aan pacht jaarlijks ruim f 2.500,- opbrachten. De bouwplaatsen waren:

Voorthuijsen (Drempt)	met een jaarpacht van f 530,-
Pierwinkel (Drempt)	met een jaarpacht van f 800,-
Haakslag (Drempt)	met een jaarpacht van f 130,-
Toonk (Zelhem)	met een jaarpacht van f 645,-
Buunk (Zelhem)	met een jaarpacht van f 442,-.

De opbrengst van verspreide wei- en bouwlanden (waaronder de bouwplaats het Grijsgoed in Drempt, waarvan de boerderij in 1805 was afgebrand) bedroeg in 1876 ruim f 8.000,-. Uit waardepapieren en hypotheeken ontving men ruim f 3.000,-.

Aan gebouwde eigendommen bezat het Gasthuis behalve de Gasthuiskerk, die niets, en de Gasthuusbrouwerij die aan huur f 120,- opbracht, nog een viertal woonhuizen en een schuur, waarvan de totale opbrengst zo'n f 1.500,- bedroeg.

Tot de woonhuizen behoorden twee kapitale panden die men in 1869 achter het Gasthuis had laten bouwen. Deze huizen (Paardemarkt 1 en 3) waren bestemd om te worden verhuurd aan notabelen, zoals officieren, hoge ambtenaren of renteniers. Ze zijn in resp. 1959 en 1957 verkocht.

De gewone ontvangsten bedroegen in 1876 (evenals andere jaren) al met al ruim f 15.000,-.

Het bezit van boerderijen was niet zonder risico. En wel vanwege de omstandigheid dat ze nog al eens - vaak door blikseminslag- afbrandden.

In 1881 werd de aan de Veenweg te Drempt gelegen boerderij de Pierwinkel in de as gelegd, en vervolgens voor zo'n tien mille herbouwd. In 1930 en 1935 brandde Toonk in Zelhem tot twee keer toe door blikseminslag af. Op 23 september 1944 werd deze kapitale, onder architectuur herbouwde, boerderij nogmaals onherstelbaar vernield, dit keer door het ontploffen van een bom in een neergeschoten vliegtuig. Toonk verrees daarna in eenvoudiger vorm.

Op 1 september 1949 werd het goed Pierwinkel in Drempt een prooi der vlammen; het werd in 1950 herbouwd. Inmiddels was men langzamerhand tot de conclusie gekomen dat het beter was deze risicovolle opstallen van de hand te doen wanneer zich daartoe een goede gelegenheid voordeed.

⁸ Een voorontwerp voor het Reglement sprak zelfs van Liefdadigheid.

In 1950 werd Voorthuijsen verkocht, in 1952 gevolgd door Haakslag en Buunk. Pierwinkel werd in 1971 afgestoten. In 1979 viel de beslissing Toonk (dat in 1970, toen het Gasthuis kapitaal nodig had voor de restauratie van de provenierswoningen, aan het Weeshuis was verkocht) voor f 125.000,- te verkopen. In 1937 kwam het Gasthuis door aankoop in bezit van een onder Wageningen en Opheusden gelegen, ruim 56 HA groot, complex uiterwaarden met een boerderij (Manuswaard) en een niet meer in werking zijnde steenfabriek. Het totale grondbezit van het Gasthuis bedroeg dat jaar ruim 300 HA.

In 1984 verwierf men bovendien nog voor een bedrag van f 660.000,- ruim 58 HA nabij de IJssel en de Die-rensedijk gelegen landbouwgrond, afkomstig van de gemeente Rheden.

Het Weeshuis bezat in 1876, behalve enig bouw-, wei- en hofland, slechts twee daghuurdersplaatsjes, waarvan het onzeker was of de opstallen er al dan niet behoorden: de Weezenhorst en de Cingelhorst, beide te Drempt. De bedoeninkjes brachten tesamen nauwelijks meer dan f 200,- aan pacht op. De totale gewone inkomsten bedroegen bijna f 2.000,-.

De Valeweerd, een kapitale boerderij met bijbehorend weiland te Giesbeek vormde het basiskapitaal van de gelijknamige instelling. Het goed bracht aan pacht een aanzienlijk bedrag op. In het laatste kwart van de vorige eeuw bijvoorbeeld, meer dan f 5.000,- à f 6.000,- per jaar. De boerderij werd in 1964 aan de toenmalige pachter, A.A.J. Fontaine, verkocht voor de som van f 151.000,-. De aanleg van het recreatieproject de Rhederlaag heeft tenslotte, in de jaren '80 van deze eeuw, de doodsstek voor deze bezitting betekend.

De Broekhuizer fundatie bezat behalve de drie huisjes géén, het Weduwenhuis zeer weinig, onroerend goed.

3 De taak der Gestichten

A Algemeen

Over de taak, zo men wil: het doel, der Gestichten sinds de reglementering van 1876, kan geen twijfel bestaan, die bestond uit Weldadigheid⁸.

Die weldadigheid bestond uit het verstrekken van financiële bijdragen, goederen in natura, woonruimte en verzorging; dat alles aan behoeftige personen. Daarnaast werden subsidies verstrekt aan instellingen. Ieder Gesticht had wat dat betreft zijn eigen specifieke taak.

Toen in de tweede helft van de jaren dertig en gedurende de bezettingstijd de inkomsten drastisch afnamen en de Gestichten niet meer aan hun sociale verplichtingen dreigden te kunnen voldoen, rees bij de Gemeente het plan de sociale zorg in Doesburg te reorganiseren. Voorgesteld werd "alle hulp aan armlastigen en minvermogenden op te dragen aan een orgaan, en wel een gemeentelijke instelling". In plaats van zelf nog langer mensen te ondersteunen, dienden de Gestichten voortaan subsidies te verstrekken aan de Gemeente, welke die taak dan zou uitvoeren. Dit in 1946 door B&W gedane voorstel viel bij Gecommitteerden echter om uiteenlopende redenen (waarvan vrees voor te grote overheidsbemoeienis er één was) niet in goede aarde. Het plan vond dan ook geen doorgang.

Op landelijk niveau had -zo'n twintig jaar later- een nieuwe poging de invloed van de overheid op het gebied van de sociale zorg te vergroten meer succes. Wij doelen hierbij op de Algemene Bijstandswet die op 1 januari 1965 in werking trad⁹.

De invoering daarvan dreigde op het eerste gezicht grote consequenties te hebben voor de Gestichten. Ingevolge artikel 86 van die wet zouden namelijk alle burgerlijke en gemengde instellingen van weldadigheid hun taken, voor zover die bestonden uit "het bijstand verlenen aan hen, die verkeren of dreigen te geraken in zodanige omstandigheden, dat zij niet over de middelen beschikken om in de noodzakelijke kosten van het bestaan te voorzien" hun taken aan B&W moeten overdragen.

⁹ Wet van 13 juni 1963, houdende nieuwe regelen betreffende de verlening van bijstand door de overheid. (S. 284)

Omdat de Gestichten dateerden van voor 1 september 1912, de datum waarop de Armenwet¹⁰ in werking was getreden, behoefde men in eerste instantie niet bang te zijn ongewild te worden opgeheven. Wel echter bestond de dreiging van overgang op de gemeente van een deel van het vermogen der instellingen, vanwege de overgang van een eventuele taak van bijstandsverlening op B&W.

Teneinde hierin de juiste stappen te nemen, vroegen Gecommitteerden eind 1964 Prof.dr. D. Simons te Den Haag (die al eens eerder de Gemeente in een zaak, de Gestichten betreffende, had geadviseerd) om raad. Zijn advies was een afwachtende houding aan te nemen en er voorlopig niet van uit te gaan dat de activiteiten der Gestichten vielen onder de ingevolge de Bijstandswet door B&W over te nemen taak.

De beslissing, ondertussen, of een deel van het vermogen aan de Gemeente zou moeten worden overgedragen, was in artikel 88 van de wet in handen van de Gemeenteraad gelegd. Werd een dergelijke beslissing echter niet binnen twee jaar genomen, dan zouden GS in de plaats van de Raad treden.

Nadat die termijn al ruimschoots was overschreden zonder dat van de kant van de Gemeente Doesburg enige actie was ondernomen, maakten GS haar attent op dit verzuim. De kwestie kwam toen, op 13 september 1967, alsnog in de Raad. In de toelichting op het betreffende raadsvoorstel gaven B&W te kennen dat er huns inziens “geen aanleiding bestaat taken welke door deze gestichten worden vervuld over te dragen aan burgemeester en wethouders, hetgeen impliceert, dat evenmin een deel van het vermogen van deze gestichten op de Gemeente dient over te gaan”. Een besluit viel in die vergadering niet. Op 2 november kwam de zaak wederom uitvoerig aan de orde. Het gevoelen van de meerderheid was toen dat er geen vermogen naar de gemeente behoefde te worden overgeheveld. Maar omdat de uiteindelijke beslissing thans bij GS lag, werd het door B&W opgestelde concept-raadsbesluit niet in stemming gebracht.

Op 8 januari 1968 verzochten GS, die de raadsnotulen hadden ontvangen, om aanvullende informatie, teneinde zich een beter beeld te kunnen vormen. Dit is de laatste brief die in de dossiers van de Gemeente te vinden is. De vraag welke beslissing uiteindelijk genomen werd, kan dus niet zonder meer worden be-

antwoord. Gezien de latere ontwikkelingen ligt het voor de hand dat GS de zienswijze van de Gemeente hebben overgenomen.

Spoedig zouden zich nieuwe ontwikkelingen voordoen, tengevolge waarvan meer duidelijkheid kon worden geschapen.

In het begin van de jaren ‘70 kregen de Gestichten te maken met de restauratieproblematiek. Eerst met betrekking tot de provenierswoningen, en later betreffende de panden in de Veerpoortstraat. In de vergadering van Gecommitteerden d.d. 30 maart 1976 werd naar voren gebracht dat het uit het oogpunt van subsidiemogelijkheden aanbeveling verdiende in de taakstelling het restaureren, renoveren en exploiteren van woningen op te nemen. Besloten werd te bevorderen dat zulks in het Reglement werd opgenomen.

Een jaar later rees in de Raadscommissie Financiën, die zich met de voorbereiding voor de vaststelling van de rekeningen der Gestichten bezig hield, de vraag “of het mogelijk is dat de batige exploitatiesaldi van de Gestichten van Weldadigheid ook voor andere doeleinden dan de thans gebruikelijke worden aangewend”. Dit resulteerde uiteindelijk in een in april 1978 verschenen *Rapport met betrekking tot de bestedingsmogelijkheden van de opbrengsten uit de bezittingen van de 5 Gestichten van Weldadigheid te Doesburg*.

In dit rapport, van de hand van de toenmalige gemeenteontvanger J.A. Weustink, werd de suggestie gedaan de taakstelling der Gestichten zodanig te verruimen, dat “het verlenen van bijdragen in de kosten van objecten waarmee het geestelijk en stoffelijk welzijn van de inwoners van de gemeente Doesburg in brede lagen wordt gediend” mogelijk zou worden. Op 12 juli deelden Gecommitteerden als reactie hierop aan B&W mee, dat zij een reglementswijziging in die zin alleen maar zouden toejuichen. Naar hun mening zou dan tevens in artikel 2 (dat het doel der Gestichten weergaf) de zinsnede “het verstrekken van hulp aan behoeftigen” dienen te worden vervangen door “het verstrekken van hulp aan inwoners van de Gemeente Doesburg, voor zover die hulp niet op andere wijze kan worden verkregen”. In de praktijk zou dit betekenen dat slechts in zeer uitzonderlijke gevallen nog hulp aan natuurlijke personen zou worden gegeven. Daarmee zou dan ook de problematiek rond de Bijstandswet zijn opgelost.

De betreffende reglementswijziging, waarin ook de

¹⁰ In 1963 werd de naam van de dat jaar sterk geamputeerde Armenwet gewijzigd in Rompwet Instellingen van weldadigheid. (Wet van 13 juni 1963, S. 284, art. 85 sub 3; in werking getreden 1 januari 1965)

nieuwe restauratietak (voorlopig alleen voor het Gasthuis) was opgenomen, kwam op 22 februari 1979 tot stand.

¹¹ Zie bijlage 10.

Overigens waren daarin, na overleg, de bewoordingen wat aangepast: de term “geestelijk en stoffelijk welzijn” was vervangen door die van “algemeen maatschappelijk welzijn”. En ook werd er niet meer gesproken van het verstrekken van “bijdragen”, maar van “hulp”, omdat zulks, naar de mening van Gecommitteerden, meer dan geldelijke bijstand alleen inhield.

¹² Zie bijlage 11.

B De taken der afzonderlijke Gestichten

De vijf Gestichten hadden -en hebben-, zoals reeds eerder beschreven, ieder hun specifieke taken. Welke die taken waren, en hoe ze zich sinds 1876 ontwikkelden, wordt hieronder in het kort beschreven.

1 Het Gasthuis

Het doel van het Gasthuis was blijkens de bewoordingen van het Reglement van 1876: “a. Geldelijke tegemoetkoming aan behoeftigen in de Gemeente; b. Proveniershuis”.

Het geven van geldelijke tegemoetkomingen betekende in de praktijk dat een aantal behoeftige inwoners een wekelijkse (later: maandelijks) uitkering ontvingen. In 1880, bijvoorbeeld, kregen enige tientallen oude, gebrekkige of behoeftige lieden een wekelijkse toelage, variërend van vijftig cent tot twee gulden. In incidentele gevallen werden ook ziektekosten vergoed. Het totale aan bedeling uitgegeven bedrag beliep ruim f 8.000,-. In de jaren ‘30 van deze eeuw waren de uitgaven van dezelfde orde. Aanvankelijk schijnen de bedelenden de hun toekomende bedragen te hebben afgehaald bij het Gasthuis, maar al spoedig kreeg de bode tot taak de mensen de giften aan te reiken. Nadat in 1946 de Gemeentelijke Dienst voor Maatschappelijk Hulpbetoon tot stand was gekomen, en de “oudjes van Drees gingen trekken” werd de noodzaak van bedeling minder.

¹³ Zie bijlage 12.

In 1947 viel het besluit dat de Gestichten voortaan alleen nog maar personen ouder dan 75 jaar zouden bedelen. Vier jaar later staakte het Gasthuis alle bedelingen.

De meest in het oog springende taak van het Gasthuis bleef ondertussen het verschaffen van onderdak en verzorging aan de proveniers of kostkopers.

In 1876 werd het Gasthuishofje, dat toen uit 14 wo-

ningen bestond, bewoond door 18 proveniers, die behalve huisvesting ook eten en drinken van het Gasthuis genoten.

Voor de bewoners gold het “Reglement van Orde en Tucht voor de Proveniers”, dat 5 oktober 1876 door Gecommitteerden was vastgesteld¹¹. Ook de kort daarna, op 16 november 1876, door de Raad vastgestelde “Instructie voor den Gasthuisvader” geeft een indringend beeld van het reilen en zeilen van het Gesticht en is daarom onder de bijlagen opgenomen¹².

De Gasthuisvader was voor de reglementering verplicht geweest voor een bepaald bedrag per provenier de kostkopers tot hun dood te verzorgen en te voeden. Hij werd dan ook beschouwd als een soort “aannemer” die min of meer voor eigen rekening en risico te werk ging.

Na 1876 kreeg hij een vaste toelage van f 475,-. Maar het dienstpersoneel diende hij aanvankelijk nog wel zelf te betalen (in 1879 kostten twee dienstbodes hem f 200,-), en ook de bewassing, cq. het wasgeld, en het brood en bier, cq. -geld, kwam nog voor zijn rekening. Dat er dan wel eens op de voeding werd bezuinigd, ligt voor de hand. Klachten daarover kwamen tenminste nog al eens voor. Ook later bleef de voeding een bron van conflicten.

Zelfs nog in 1959 boog de Gemeenteraad zich over ernstige klachten dat er teveel “kliekjes” werden opgediend. Overigens bestond er sinds 1882 een op 9 oktober van dat jaar door Gecommitteerden vastgesteld “Voorschrift van voeding der Proveniers in het Gasthuis te Doesborgh, door den Gasthuisvader op te volgen”¹³.

De traditionele kan bier werd toen nog verstrekt. Later is deze echter vervangen door een uitkering in geld (75 cent per maand); de hoeveelheid vlees werd toen teruggebracht van 2¹/₂ naar 1 ons per persoon¹⁴.

Ten tijde van de reglementering bestond nog het eeuwenoude systeem van inkoop. Dit hield in dat personen zich voor een overeengekomen bedrag inkochten, d.w.z. zich voor de rest van hun leven van huisvesting, voeding en verzorging verzekerden. Aanvankelijk varieerden de bedragen naar gelang de omstandigheden, waarbij vooral de leeftijd der proveniers een grote rol speelde. Het Reglement van 1876 bepaalde echter dat men een vaste som, en wel

f 1.200,- p.p., verschuldigd was.

Bij de reglementswijziging van 1949 kwam een eind aan het systeem van inkoop (deze bedroeg toen f 1.650,- p.p.) en werd overgegaan op een huurstelsel, waarbij onderscheid gemaakt werd tussen de verschillende typen woningen.

Een echtpaar was toen f 11,25 resp. f 10,- en een alleenstaande f 7,50 resp. f 6,25 per week aan huur, inclusief voeding, verschuldigd.

In 1972 en 1973 bogen Gecommitteerden zich over de vraag of het Gasthuis nu wel of niet een bejaardenhuis in de zin van de Wet op de Bejaardenoorden was. In het toestemmende geval zou dat grote consequenties met zich meebrengen. Men kwam tenslotte tot de conclusie dat het hier zogenaamd ongesubsidieerd open bejaardenwerk betrof. Een gevolg van deze beslissing was, dat de maaltijden voortaan facultatief verstrekt zouden worden. De prijs daarvan werd vastgesteld op f 125,- per persoon per jaar. De tijd dat alle, ca. 25, proveniers met de pot meeaten was toen definitie voorbij. Van daadwerkelijke “verzorging” was, sinds de inkoop was afgeschaft, overigens al nauwelijks sprake meer.

Toen in 1987 het toenmalige hoofd van het Gasthuis gepensioneerd werd, viel het verstrekkende besluit de centrale keuken op te heffen. Het stemde weemoedig dat op 23 december van dat jaar het laatste kerstdiner uit de 700-jarige geschiedenis van het Gasthuis werd opgediend. De alarmering, de verzorging der verwarming, het tuinonderhoud en het traditionele jaarlijkse uitstapje bleven toen als “service” over. De dienstverlening in de vorm van het aangesloten zijn op de centrale ketel der C.V. in het hoofdgebouw zou spoedig plaatsmaken voor verwarmingsinstallaties in de woningen zelf.

2 Het Weduwenhuis

“Opneming en verpleging van bejaarde weduwen” was het doel van het Weduwenhuis. Er konden maximaal 8 weduwen in worden opgenomen. Eén daarvan werd met de leiding belast en werd als “moeder” van het huis betiteld. Soms waren er twee “moeders”, een eerste en een tweede. Na de oorlog werd de leiding door een gesalarieerde professionele kracht uitgeoefend.

Van de bewoonsters, die zich nogal eens aan wanordelijkheden te buiten gingen, gold het “Reglement van Orde en Tucht voor het Weduwenhuis”, zoals dat

op 5 oktober 1876 door Gecommitteerden was vastgesteld¹⁵.

Eind 1942 stelde de bouwkundig opzichter op verzoek van de Beheerder der Gestichten een uitvoerig rapport op over de (wan-)toestand, zoals die in het Weduwenhuis werd aangetroffen. Het verslag loog er niet om. Aan de geest onder de vrouwen, veelal uit de lagere volksklasse afkomstig, schortte nogal wat. Orde en regelmaat ontbraken en bouwkundig gezien mankeerde er ook van alles aan het gebouw¹⁶.

Tot en met de oorlogsjaren bleef opname in het Weduwenhuis kosteloos. Na de bevrijding echter kwam de “Noodwet Ouderdomsvorzieningen”, en kregen de mensjes “van Drees”. Sinds 1949 werd daarom een vergoeding van de weduwen gevraagd.

In 1959 werd het Weduwenhuis nieuw ingericht, waarbij het zelfs de beschikking over een televisietoestel kreeg. Na de totstandkoming in 1967 van het bejaardencentrum IJsselzicht werd de animo opgenomen te worden in het ontegenzeggelijk minder gerieflijke Weduwenhuis langzamerhand minder. In 1970 -het huis werd toen door niet meer dan vier of vijf weduwen bewoond, scheen de tijd rijp het instituut op te heffen. De directrice kon het aftredend hoofd van het Gasthuis opvolgen, terwijl er voor de nog aanwezige weduwen ook plaats in dat tehuis was. Op 19 oktober 1970 vertrokken de laatste bewoonsters uit het Weduwenhuis. Een haljaar later werd het pand verkocht. Aan een traditie van meer dan vijf eeuwen was toen een eind gekomen...

3 De Valeweerd

Het doel van de Valeweerd was blijkens het Reglement van 1876 “uitsluitend weldadigheid”. Die geschiedde in de vorm van bedeling aan enige tientallen personen. In 1880 was met de bedelingen een bedrag van ca. f 3.500,- gemoeid. Ook werd gedurende lange tijd subsidie gegeven ten behoeve van het bewaarschoolonderwijs voor behoeftige kinderen. Later ontvingen instellingen als bijvoorbeeld het Groene en Wit-Gele Kruis, het stadsmuseum de Roode Toren e.a., steun van de Valeweerd.

Ingevolge de stichtingsacte van 1492 was de Valeweerd verplicht jaarlijks bepaalde uitkeringen, sinds 1876 gewaardeerd op een bedrag van f 100,- ter beschikking te stellen aan de armen van Ellecom. Aanvankelijk werden naar ouder gewoonte door de Diaconie van Ellecom voor dat bedrag kledingstukken

¹⁵ Zie bijlage 14.

¹⁶ Zie bijlage 15.

gekocht die vervolgens aan behoeftige bewoners, ongeacht hun religie en binnen de grenzen van de Ned. Hervormde Gemeente van Ellecom woonachtig, werden uitgereikt.

Sinds het eind van de jaren '30 van deze eeuw werd het bedrag aan de administratie van het Huis Middachten ter hand gesteld. Men kocht daarvoor brandstoffen, dekens, ondergoed, krentenbrood, erwten, rijst, havermout e.d., die in combinatie met de bedeling door Middachten zelf, rond Kerst of Nieuwjaar werden uitgedeeld. Dit gebeurde nog in de jaren '50 op die manier.

Omdat bij zowel de schenkende (de Valeweerd), als de uitdelende instantie (de Diaconie resp. Huis Middachten) de herinnering aan de oorsprong van deze verplichting scheen te zijn verloren gegaan, zijn de betalingen na 1980 in het vergeetboek geraakt.

4 Het Weeshuis

“Het doel der instelling het Weeshuis is”, zo citeren wij uit het Reglement van 1876, “verzorging van wezen bij particulieren”.

In 1880 waren elf wezen uitbesteed bij te goeder naam en faam bekend staande personen voor gemiddeld f 1,50 per week. Daarnaast ontvingen nog 18 anderen uitkeringen. Acht jaar later bedroeg het aantal ondersteunde wezen 46.

Door de toename van de gemiddelde leeftijd nam in deze eeuw het aantal wezen drastisch af, en kwam het accent meer en meer op algemene hulpverlening te liggen.

In de jaren '50 deed zich een interessante kwestie voor. De aanleiding daartoe was de gift die Gecommitteerden hadden gedaan aan het Rampenfonds van het Roode Kruis, ten behoeve van de slachtoffers van de watersnoodramp van '53.

Omdat ze zich wel hadden gerealiseerd dat een dergelijke gift niet in overeenstemming was met de doelstelling van het Weeshuis, hadden Gecommitteerden de mening van GS gevraagd. Toen die geen bezwaar bleken te hebben, werd de zaak met B&W besproken. Die stonden aanvankelijk erg sceptisch tegenover het plan, maar uiteindelijk kwam men overeen dat het bedrag (f 2.000,-) uitsluitend aan kinderen die door de ramp wees geworden waren, ten goede mocht komen.

Toen de financiële jaarstukken der Gestichten op 27 augustus 1953 in de Raad werden behandeld, stak

het raadslid Van Wijngaarden zijn misnoegen over de dotatie niet onder stoelen of banken. De gift was naar zijn mening in strijd met de stichtingsacte van het Weeshuis, zodat hier sprake was van een onrechtmatige daad, gesanctioneerd door bestuursorganen. Dreigend wees hij op artikel 1401 van het BW, waarbij degenen door wiens schuld schade is veroorzaakt, verplicht wordt dezelve te vergoeden. Pas nadat B&W hadden toegegeven dat zij in gebreke waren gebleven door de beslissing niet aan de Raad over te laten, kwamen de gemoederen tot rust. De zaak zou echter nog een staartje hebben.

Dat was teruggegrepen op de stichtingsacte had namelijk de aandacht getrokken van de plaatselijke Katholieke zieleherder, pastoor A.S. Uijtewaai. Deze had de (uit 1622 daterende) acte bestudeerd en was toen tot de conclusie gekomen dat het Gesticht Het Weeshuis, door zich als “Protestantsche instelling te Doesburg, in vroegeren tijd als zoodanig ingericht en dienende geweest” voor te doen, in strijd met die acte handelde.

Die, in een circulaire vervatte, conclusie was reden voor het Gemeentebestuur de Gecommitteerden te verzoeken het van bericht en raad te dienen. Dezen waren echter van gevoelen “dat Gecommitteerden uitvoerders zijn in opdracht van de Gemeente en zij derhalve buiten de kern van de kwestie staan”. Zij berichtten het College dat het hun aanbevelenswaardig voor kwam dat de Gemeente een deskundig advies inwon. Het gevolg was dat de Gemeente de rechtskundige Prof. dr. D. Simons vroeg een onderzoek te willen instellen.

In 1955 bracht hij uitvoerig rapport uit over de kwestie. Zijn uiteindelijke conclusie was, dat het Weeshuis van origine geen Protestantse instelling was en dat herziening van het Reglement in die zin wenselijk zou zijn.

De pastoor ging dat niet ver genoeg. Hij wenste een grotere Katholieke invloed op het Weeshuis, dat van Roomse oorsprong heette te zijn. Zijn tegenwerpingen, en die van de door hem ingeschakelde Prof. mr. W.C.L. van der Grinten, en het respons daarop van Simons, brachten de gemoederen danig in beroering.

Op 28 maart 1957 besloot de Raad het woord Protestantsch uit de betreffende zinsnede van het Reglement te schrappen en genoemd Reglement verder in dier voege aan te passen, dat weeskinderen niet langer naar een openbare school gezonden behoeften te worden. Achterafgezien was het eigenlijk al-

lemaal, zoals een raadslid treffend uitdrukte, een storm in een glas water geweest...

De “weeshuiskwestie” was voor de Gemeente Doesburg aanleiding tot de uitgave van een tweetal publicaties, getiteld: *Advies uitgebracht nopens het karakter van het Gesticht “Het Weeshuis” te Doesburg, door Prof. Dr.D.Simons (Doesburg,1955) en: Het karakter van het Gesticht van Weldadigheid “Het Weeshuis” te Doesburg. (Doesburg, 1957).*

5 De Broekhuizer fundatie

Dit Gesticht, dat volgens het Reglement “weldadigheid” tot doel had, vond zijn bestaansgrond in de aanwezigheid van drie woninkjes in de Ooipoortstraat, de zogenaamde Theuvenshuisjes (Ooipoortstraat 62-66).

Aanvankelijk werden de woningen kosteloos aan onvermogende gezinnen of alleenstaanden ter beschikking gesteld, maar na een ingrijpende verbetering van de pandjes in 1953 werd van de bewoners f 2,50 huur per week gevraagd. Door de verkoop van het complex in 1974 kwam een eind aan de Broekhuizer fundatie, niet als instelling, maar wel als aanwijsbaar instituut.

AANHANGSEL

De Gestichten in jaartallen

- 1337 (ca.) stichting van het Gasthuis
- 1448 stichting van het Weduwenhuis
- 1492 stichting van het fonds van de Valeweerd
- 1622 eerste aanzet tot de stichting van het Weeshuis
- 1637 stichting van het wezenfonds
- 1657/1660 totstandkoming van het Weeshuis
- 1691 eerste reglement voor het Gasthuis
- 1725 stichting van de Broekhuizer fundatie; ingebruikneming van de Theuvenhuisjes
- 1760 de laatste wees verlaat het Weeshuis
- 1800 (ca.) opheffing van de Gasthuisbrouwerij
- 1811 het Weduwenhuis verhuist van de Veerpoortstraat naar de Hoogestraat
- 1876 reglementering van de vijf Gestichten
- 1886 verkoop van het voormalig Weeshuis
- 1909 het aantal Gecommitteerden van 3 op 5 gebracht
- 1910 uitbreiding van het Gasthuis door verbouwing van de tekenschool (voormalige Gasthuisbrouwerij) tot drie provenierswoningen
- 1927 de eerste “arbeider” doet zijn intrede in het College van Gecommitteerden
- 1941-1945 een Gemachtigde treedt op in plaats van de Gecommitteerden
- 1946 het Gasthuis krijgt telefoonaansluiting
- 1949 beëindiging van het stelsel van inkoop in het Gasthuis, invoering van het huursysteem
- 1951 uitbreiding van het Gasthuis met zeven provenierswoningen; het Gasthuis staakt de bedeling
- 1954 de eerste vrouwelijke Gecommitteerde doet haar intrede
- 1957 het tot dan toe Protestantse Weeshuis wordt een algemene instelling
- 1958 de laatste rentmeester gepensioneerd; het Gasthuis krijgt televisie
- 1961 de laatste bode gepensioneerd
- 1966 de kluis in het hoofdgebouw van het Gasthuis wordt weggebroken en het archief ondergebracht in het Gemeentehuis
- 1970 opheffing van het Weduwenhuis
- 1972 verkoop van de Gasthuiskerk en twee provenierswoningen aan de Lutherse Gemeente
- 1973 de verstrekking van maaltijden in het Gasthuis wordt facultatief
- 1974 uitbreiding van het woningbestand van het Gasthuis met hofje aan de Veerpoortstraat; verkoop van de Theuvenhuisjes (Broekhuizer fundatie)
- 1976 de laatste opzichter overleden
- 1979 verkoop van de laatste boerderij van het Gasthuis (Toonk); belangrijke reglementswijziging ten gevolge waarvan de Gestichten werkzaam mogen zijn ten bate van “het algemeen maatschappelijk welzijn” van de Doesburgse bevolking
- 1980 uitbreiding van het woningbezit van het Gasthuis met drie woningen aan de Paardemarkt
- 1987 de laatste Gasthuismoeder (hoofd van het Gasthuis) gepensioneerd; opheffing van de centrale keuken

BIJLAGEN

Bijlage 1

Ordonnantie voor het Gasthuijs van Doesborgh.
(vastgesteld door de Raad, 16 oktober 1691)

Om een goet reglement te houden en alle twist en onwille die onder de kostgangers en inwoonderen deses huijses mochte verrijsen voor te komen, hebben de Heren van de Magistraat neffens de Gasthuijsmeesteren dese navolgende statuten en poincten, ter eeren Godes, welvaren en vrede der gesamentlicke inwoonderen geordineert en gestatueert, welcke gemelde Ordonnantie een ieder 't sij man offte vrouw die desen huijse wordt aengenomen sullen worden voorgelesen, opdat sij weten waer nae sich hebben te reguleren off anders daer uijt blijven.

(1) Eerstelick sal een ieder sich Godtvresent, sedigh, vreedtsaam en stichtelick hebben te gedraegen en op alle predighdagen sijn kerckganck neerstigh waerenemen, gelijk sulcks insonderheijt de inwoonders van Godtshuijs betaamt.

(2) Voorts sal men de Gasthuijsmeesteren, als Regenten des Gasthuijses wegens den Ed. Raad nevens den Gasthuijsvader en Moeder alle behoerlicke respect en gehoorsaamheijt bewijsen ende hare bestraffingen, vermaningen en correctiën gehoor geven. Ende sich submitteren sonder hem in eenigerwijse daer tegens op te stellen off te opponeren, bij verloss van verpleginge uijt den Huijse.

(3) En off het gebeurde dat in den voornoemden Huijse eenigh onheijl off gebreck, dat Godt verhoede, verrees, oock iemant ergens misnoegen in hadde, die sal het selve niet doer de stadt off langes de straten gaen draegen en verbreiden, gelijk oock geen leugens het Gasthuijs aengaende, maar sal hetselve op behoerlicke tijdt en plaatse aen een der Gasthuijsmeestern off Gasthuijsvader bekentmaecken, welcke daer goedighlick naer gelegentheijt en gestelteniss der saacken in sullen versien.

(4) Ende off iemant te klagen hadde over de Gasthuijsvader off Moeder offte over eenige anderen in den Huijse die hem offte Huijses bestt soudentekort gedaen hebben, en sulckx door die stadt gingh draegen off verbreiden sonder hetselve aen de Overheren en Gasthuijsmeesteren nae behoren bekent te maacken, dese sal door de Gasthuijsmeesteren als een achterklapper en leugenaer bestrafft worden, en soo hij beterschap mochte beloven en hem dan nae gelegentheijt van saacken genade geschiede, soo sal hij daervoor borge stellen, doch soo hij, 't sij man off vrouw, selffs die haer kost in desen huijse gekocht hebben, even obstinaet bleve, sal het Gasthuijs moeten ruijmen, daer niet weder inkomen ende haer gegeven kosttgelt quijt sijn.

(5) Niemand der kostkoperen die in desen Huijse wonen en eeten, sal den anderen benijden, vloekcken, schelden, bespotten off slaen, noch in eenige manieren offenderen off aentoit geven, maar vreedtsaam en vrindelick met malkanderen in de vrese Godes leven bij verloss van verpleginge in den Huijse als voorsseid.

(6) Sal oock niemant des Gasthuijs goet verbrennen, misbruijcken off omdragen, heijmelick off openbaarlick t'huijs dragen offte aen iemant anders bujten den huijse uijt gunst offte anders geven en toesteecken tegens den welstandt en beste des Gasthuijses. Ende die sulcks dede off dat soude verswegen, sal passeren als voren.

(7) Oock sal een iegelick op de gesette en behoerlicke maeltijdt passen op het treckken van 't klockjen offte schelle en sich vergenoeght houden met de ordinaire en gewoontlicke spijsen dranc en niet nae wellust en gulsigheijt, maer nae nootdrufft eeten en drincken en geduirende de maeltijdt gene onstichtelicke redenen off propoosten voeren, maer onderusschen horen aendachtelick nae eenige capittelen, soo over maeltijdt uijt Godts woortt sullen voorgelesen worden.

(8) En nae gedane maaltijdt des middaeghs off des avonts niemantt voor hem selven off iemant andrs wat van de tafel offte uijt de keucken moge medenemen, maar die gesont zijn en gaen kunnen aen de tafell te komen, en voor diegene die kranck offte onmachtigh zijn, sal den gasthuijsvader en Moeder sorge dragen dat haer noodrufft bekomen.

Des morgens als het ontbijtklockjen wort aengetrocken, sullen de costgangers sich met het ontbijt als vanouts vergenoeght houden.

Wijders sal niemant als des middaeghs nae de maeltijdt sijn bier mogen halen, te weten een mengelen voor elck persoon, voor twe personen een kan, ende des middaeghs ende savents over maaltijdt sijn noodrufft genieten, oock om selffs te gaen tappen sigh niet te verstouwten, maer die daertoe gestelt zijn sulcks laten waernemen.

(9) Een ieder sal sich oock 's avonts ter behoerlicken en gesetter tijdt t'hujs verwoegen en soo hij bij eenigen noot en voervall ergens mogte vertoeven off uijtblijven, sal daarvan aen de Gasthuijsvader off Moeder hebben kennisse te geven.

(10) Voorts sal een ieder sich hebben te wachten van alle erghlicke, onnutte, ontuchtige woorden en wercken, droncken drinacken, misbruijcken van Godts geheijlighden naam, vloecken, sweren en van alle ergernissen.

(11) Het Huijsgesinde en dienstboden sullen oock neerstlick arbeijden, elck daer toe hij geschickt wortt, soo wel als men daer aff off bij is, en geen onnutte, onkuijsche woorden wercken gebruijcken, noch vloecken, schelden, sweren offte Godes naam misbruijcken, maer in de vrese des Heeren alles nae vermogen en des huijses beste betrachten en doen, even gelijk sij wilden dat haer selven geschiede.

(12) Wortt oock iemant van desen gesinde in ontucht bevonden, die sal men aenstonts het Gasthuijs doen ruijmen en hem sijn loon geven daer sich elck nae mach weten te richten. Dan soo het saaack waer dat sich iemant in den echtenstaat wilde begeven, dese sal het den Gasthuijsvader tijdtlick bekentmaecken, en met sijn believen haren tijdt uijtdienen en alsdan in haren staett goedigh lick oorloff nemen.

(13) Vorders sal niemant onder de predicatie offte te ontijde te huijs bij den anderen blijven sitten, iemant van buijten innodigen off tracteren off ieets toesteecken, maer neerstigh ter kercken gaen om Godts woort te horen.

(14) Oock sal de knecht des Huijses op het tijdtlick sluijten en ontsluijten van de poortt goede agh geven, en de sleutelen welck hem toebetrouwtt mochten worden, wel bewaren, en aen den Gasthuijsvader weder leveren op behoerlicke tijdt en plaatse. Ende sullen des avonts alle die sleutelen op des Gasthuijsvaders slaepcamer aen sijn Hoffteijnde gehangen worden, en sonder sijn kennisse daer niet affgehaelt worden.

(15) Ten laasten, off iemant waere die tegens des fundatie 't zij met woorden offte met wercken int heijmelick off openbaarlick, vant gesinde off anders in dese Huijse woonachtigh, sigh opstelde, sal men sijne dimissie geven en de kostkopers sullen haer gegeven geltt quijt wesen, het Gasthuijs ruijmen, en daer niet weder inkomen.

(16) Alsoo men dan dit stuck tot conservatie van dit Huijs ter eeren Godes goeden vrede en eendracht wil gehouden en naergekomen hebben, sullen dese statuijten viermaal int jaar over de maeltijdt worden voorgelesen, opdat een ieder wete waernaer hij sich hebbe te richten, en waervoor hem sal wachten en wharen.

Bijlage 2

Rapport van de Raadscommissie over het karakter van de Gestichten van Weldadigheid, d.d. 30 april 1875.

Aan den Gemeente Raad van Doesborgh.

Ten gevolge van den sedert geruimen tijd bestaanden en menigmaal besproken twijfel of de hier bestaande instellingen van weldadigheid, bekend onder de benaming van: het Gasthuis, de Valeweerd, het Weeshuis, het Weduwenhuis, de Broekhuizer fundatie, beheerd wordende naar de onderscheiding van litt.c van art.2 der wet op het armbestuur van den 28 juni 1854, St.bl.n.100, gewijzigd bij die van den 1e juni 1870, St.bl. n.85, luidende: "instellingen door bijzondere personen of door bijzondere, niet kerkelijke, vereenigingen geregeld en bestuurd", konden worden geacht onder deze wets-onderscheiding te behooren, dan wel of zij niet eerder en juistere zouden moeten worden gerangschikt onder de omschrijving van litt.a van dat artikel, luidende: "gemeente instellingen, door de burgerlijke overheid geregeld en van harentwege bestuurd", is eindelijk en wel in uwe vergadering van den 20 Februari 1874 besloten eene commissie te benoemen om daaromtrent te dienen van beschouwing en raad.

Voor die commissie werden benoemd: de Heren J.A. Stuten, F.E.K. Stoelman en M.C.L.Catshoek, laatstgenoemde, door vertrek naar elders, vervangen door den Heer Mr.W.N.J. van Hengst. Niet zonder schroom aanvaarde uwe commissie het mandaat over deze nog al delicate zaak.

Al aanstonds rees de vraag bij ons op: om welke redenen de Raad eene verschikking in de regeling van art.2 der A.W. wenschelijk of noodzakelijk achtte, is het omdat het beheer, zoo als het thans bestaat, soms niet goed werkt, zo neen, waarom dan verschikking?

Wij zeggen neen. Wij gelooven dat de Raad, met ons, de morele convictie heeft dat het beheer der finantien en de goede zorgen voor de gestichten niet te wenschen overlaat. Doch is de Raad daarmede verantwoord? Mag hij ten aanzien van eene zoo belangrijke zaak als de hier bestaande rijke gestichten, bloot op convictie afgaan? Wij vermeenen van niet.

Hoezeer de administratie, tot dus ver op de meest

betrouwbare wijze is beheerd, bestaat er toch geen waarborg, dat, bij overgang aan opvolgende besturen, steeds dezelfde mate van goed beheer en goede zorgen zal worden aangetroffen als die, welke men aanneemt, tot nu toe te hebben bestaan. Wij vragen nog: mogen zulke aanzienlijke kapitalen, waarover het beheer wordt gevoerd, zonder controle blijven? Wij betwijfelen dat zeer en vermeenen dat door den Raad niet aan zijne roeping zou worden voldaan, zoo hij den bestaanden toestand bestendigde en gelooven tevens het dagelijksch bestuur, dat zonder controle en verantwoording bestuurt, van een -zeker bestaanden- druk te ontheffen, zoo kan worden aangewezen, data de voorschreven gestichten, ook bij de invoering van de wet op het armbestuur, moesten worden aangemerkt te zijn "Gemeente instellingen".

Laat ons zien in hoe ver die aanwijzing is te bereiken.

Hoezeer de onderwerpelijke zaak geen kwestie geldt van oorsprong der gestichten, maar wel bepaald of het beheer en bestuur buiten controle van den Gemeente Raad kan blijven voortgaan, hebben wij toch vermeend dat inzage van de stichtingsbrieven niet zonder belang zou zijn. Onze opvraag daarvan is echter zonder gevolg moeten blijven, vermits het na langdurig zoeken aan den Gemeente-ambtenaar daarmede belast geweest, niet is mogen gelukken, de stichtings-brieven uit den chaos der oude archiven te kunnen opsporen. Alleen die van de Broekhuizer fundatie is gevonden en aan ons overgelegd. Ook is ons niet opgegeven of, en zoo ja, bij welk besluit van den G.R. de gestichten zijn geclassificeerd, zoo als wij die thans beheerd vinden.

Wij hebben ons dus bepaald bij het nagaan op welke wijze die instellingen van tijden her zijn bestuurd. Bij dat onderzoek is het ons ontwijfelbaar voorgekomen dat die instellingen oppermachtig zijn beheerd geworden door "den Magistraat en de Schepenen" doch bij afwisseling bij een deel derzelve, en daat zij die beheer voerden, gehouden waren rekening en verantwoording of te leggen aan hen die over dien tijd niet hadden beheerd en bestuurd. Er was dus geen beheer zonder controle. Eene administratie, in tegenovergestelden zin gevoerd, is ook niet houdbaar. Nergens wordt die aangetroffen. In Rijkszaken, hoe hoog den beheerder of het college van beheer ook geplaatst, is in zijn beheer toch aan toezicht en onderzoek onderworpen.

Het beheer der gestichten, zoo als dat nu wordt aangetroffen, kan alleen oorzaak hebben in de interpretatie dat door “Magistraat en Schepenen” zoude moeten worden verstaan “Burgemeester en Wethouders”, wat wij verkeerd begrepen achten. Voor “Magistraat en Schepenen” houden wij wat nu is “de Gemeenteraad”, de burgerlijke overheid.

Ten deele heeft den G.R. dat gevoelen daadwerkelijk aangenomen, door steeds alle fungerende rentmeesters over de gestichten -zoo als voortijds door den Magistraat en Schepenen plaats had- benoemd (lees: te benoemen). Deze handeling bevestigt den zoowel bij het D.B. als bij den G.R. steeds bestaan hebbende en niet opgelosten twijfel over de naar art. 2 der A.W. gerangschikte gestichten en dus die rangschikking niet als afgedaan wilde aangemerkt hebben. Anders toch zou hij en het D.B. een daad hebben gedaan in strijd met art. 147 der Gemeentewet en zouden de gedane benoemingen van “Rentmeester” waarvan het voorstel steeds is uitgegaan van het D.B. onwettig zijn. Maar neen, de Raad heeft o.i. wel en terecht door die benoemingen wel degelijk -al was het ook stilzwijgend- uitgesproken dat de opgenoemde gestichten van weldadigheid waren en zijn “Gemeente instellingen”, waaraan ook niet kan worden getwijfeld, want vanaf onheuglijke tijden is de regeling en het bestuur niet door bijzondere personen of door bijzondere niet kerkelijke vereenigingen gevoerd (art. 2c der A.W.) maar steeds door de burgerlijke overheid (art. 2a).

Het wekt daarom bevreemding dat die gestichten zijn opgenomen onder de onderscheiding van litt.c. van art. 2 der A.W., en dat bij die rangregeling buiten beschouwing schijnt te zijn gebleven: de toelichtende noot 5 op art. 2a door Boissevain gegeven, naar aanleiding van de over dat artikel gevoerde discussie, hierop neer komende: “dat voor de indeeling bij de invoering der wet (armbestuur) de toestand van het oogenblik, de toestand waarin de wet ze vindt, moest worden in aanmerking genomen, zonder daarbij op den oorsprong of vroegere inrigting van

het Bestuur te letten”. En hoe vond de Wet ze? Immers als “Gemeente instellingen” door de burgerlijke overheid beheerd, bedoeld bij art. 2, litt.a.

Wij resumeren:

- a. het beheer en bestuur over de gestichten is bij het dagelijksch bestuur, zonder controle en verantwoording;
- b. van de vroegste tijden of werd het beheer en bestuur gevoerd door de burgerlijke overheid, toenmalig “Magistraat en Schepenen”, doch bij afwisseling bij een deel hunner, met controle en verantwoording;
- c. dat de macht, toenmalig behoorende bij “de Magistraat en Schepenen” o.i. is die welke thans, inzonderheid wat aangaat “bezit en beheer van gemeentegoederen en financiën, behoord bij en wordt gevoerd door den Gemeente Raad;
- d. dat de Stichtingen, hoezeer waarschijnlijk door bijzondere personen ingesteld, sedert onheuglijke tijden, niet door bijzondere personen of door bijzondere vereenigingen zijn geregeld en bestuurd, maar door de burgerlijke overheid en dus als “Gemeente instellingen”, en
- e. dat de Gemeente Raad voor en na de invoering der Gemeentewet voortdurend de Rentmeesters over de respectieve gestichten heeft benoemd.

Wij hebben de eer onze beschouwingen aan uw oordeel te onderwerpen en naar aanleiding derzelve, tevens te adviseren: te besluiten:

- I. te verklaren dat de voorschreven gestichten zijn “Gemeente instellingen”, zoo als is bedoeld en onderscheiden bij art. 2 litt.a der wet op het armbestuur;
- II. Burgemeester en Wethouders te verzoeken de bedoelde gestichten, naar die omschrijving, te brengen op de lijst bedoeld bij artikel 3 dier wet; en
- III. dat eene commissie worde benoemd tot uitvoering van het bepaalde bij artikel 4 derzelfde wet.

Doesborgh den 30 April 1875.

De Commissie,

w.g. Stuten, W.N.J. van Hengst, F.E.K. Stoelman.

Bijlage 3

Reglement voor het Gasthuis, de Valeweerd, de Broekhuizer fundatie, het Weduwenhuis en het Weeshuis te Doesborgh. (vastgesteld door de Raad d.d. 10 juni 1876)

Afdeeling I.

Van het doel der instellingen

Artikel 1.

Het doel der instelling het Gasthuis is tweeledig

- a. geldelijke tegemoetkoming aan behoeftigen in de Gemeente.
- b. proveniershuis.

Het doel der instelling de Valeweerd betreft uitsluitend weldadigheid.

Het doel der instelling de Broekhuizer fundatie betreft weldadigheid.

Het doel der instelling het Weduwenhuis of Provisorie is eveneens uitsluitend opnemings- en verpleging van bejaarde weduwen.

Het doel der instelling het Weeshuis is verzorging van wezen bij particulieren.

Afdeeling II. Van het bestuur.

Artikel 2.

Het bestuur voor alle deze instellingen wordt gevoerd door eene Commissie van drie leden uit den Gemeenteraad, onder den titel van Gecommitteerden tot de Administratie der respectieve Gestichten, die de rentmeesters niet nader mogen bestaan dan in den vierden graad van bloedverwantschap of zwagerschap.

Artikel 3.

Gecommitteerden worden benoemd door den Gemeenteraad voor den tijd van zes jaren.

Om de twee jaren, telkens met 1 Januarij, treedt een der gecommitteerden af, volgens een daarvan op te maken rooster, die voor de eerste maal bij het lot wordt vastgesteld. De aftredende is dadelijk weder verkiesbaar.

De gewone tijd der benoeming van gecommitteerden is in de maand December.

Artikel 4.

Bij buitengewone vacature geven gecommitteerden hiervan binnen acht dagen kennis aan Burgemeester en Wethouders, die de vervulling der vacature in de eerstvolgende vergadering van den Gemeenteraad aan de orde stellen.

Die ter vervulling eener, buiten den bij den rooster bepaalden tijd, ontstane vacature, benoemd is, treedt af op het tijdstip, waarop hij, in wiens plaats hij benoemd is, moest aftreden.

Artikel 5.

Gecommitteerden benoemen telken jare in de maand Januarij uit hun midden een voorzitter en geven van deze benoeming kennis aan den Gemeenteraad.

Artikel 6.

Ter bewaring van alle stukken van waarde moet voor iedere instelling eene brandkast voorhanden zijn, voorzien van eene gereserveerde afsluiting, waarvan de sleutels berusten bij den voorzitter van gecommitteerden en den rentmeester.

Artikel 7.

Van alle aan de instellingen behorende goederen wordt door gecommitteerden in duplo opgemaakt en geteekend een volledige inventaris voor elk der instellingen afzonderlijk, vermeldende:

- a. den aard der bezittingen en eigendommen.
- b. de rentegevende kapitalen.
- c. de uitgangen, thinsen, enz.
- d. de bewijzen van aankomst.

Een der exemplaren wordt bewaard in de bij artikel 6 vermelde brandkast, het andere ter Secretarie der Gemeente.

Artikel 8.

Jaarlijks bij het opmaken der begroting worden in den inventaris de vereischte veranderingen aangegeekend en daar van afschrift aan Burgemeester en Wethouders medegedeeld.

Artikel 9.

Jaarlijks voor 1 October maken gecommitteerden eene volledige begroting van inkomsten en uitgaven van de instellingen voor het volgend jaar op, volgens een door den Gemeenteraad vast te stellen model.

Artikel 10.

De begrooting wordt voor of op 1 November ter goedkeuring ingezonden aan den Gemeenteraad.

De vastgestelde begrooting strekt tot grondslag van het geldelijk beheer van de instellingen over het betrokken dienstjaar. De bevelschriften van betaling op den rentmeester af te geven worden door den voorzitter en een der overige gecommiteerden geteekend.

Artikel 11.

Wanneer er uitgaven te doen zijn, waarvoor geen artikel op de begrooting wordt aangetroffen, kunnen die door gecommiteerden, op de som bij de begrooting voor onvoorziene uitgaven uitgetrokken, onder goedkeuring van den Raad worden aangewezen. Gelijke goedkeuring wordt vereischt bij af- en overschrijving van posten.

Artikel 12.

De door den rentmeester op te maken rekening, wordt na vaststelling door de gecommiteerden, ter goedkeuring ingezonden aan den Gemeenteraad, voor den 1 Mei volgende op ieder afgelopen dienstjaar.

Artikel 13.

Van de vastgestelde begrooting en rekening wordt door de gecommiteerden een door hen geteekend afschrift aan Burgemeester en Wethouders ingezonden om in het archief der Gemeente te worden bewaard.

Artikel 14.

De gecommiteerden nemen minstens eens in de drie maanden de boeken en de kas van de rentmeesters op, en maken daarvan proces verbaal op.

Artikel 15.

De Gemeenteraad stelt instructiën voor de rentmeesters vast.

Artikel 16.

Gecommiteerden nemen hunne betrekking zonder belooning waar.

Afdeeling III.

Van de Rentmeesters

Artikel 17.

Over de instelling het Gasthuis wordt een rentmeester benoemd. Over de instelling de Valeweerd en die der Broekhuizer fundatie wordt een rentmeester benoemd; met de waarneming van beide betrekkingen belast.

Over de instelling het Weduwenhuis en die van het Weeshuis wordt een rentmeester benoemd, die zich met waarneming van beide betrekkingen zal belasten.

Artikel 18.

Elk der rentmeesters zal tevens, wat betreft de instelling waarover hij is aangesteld, de betrekking van Secretaris bij de gecommiteerden voor die instelling vervullen.

Artikel 19.

De benoeming der rentmeesters geschiedt door den Gemeenteraad. Gecommiteerden maken eene aanbeveling van drie personen op. De Raad behoudt zich voor de rentmeesters na ingewonnen advies der gecommiteerden, ten allen tijde te schorsen of te ontslaan.

Artikel 20.

De rentmeesters zijn verplicht met inachtneming der bepalingen vervat in de wetten, dit reglement en hunne instructiën, alle handelingen de hun aanbevolene administratiën betreffende, met orde en naauwkeurigheid ten uitvoer te brengen.

Artikel 21.

De rentmeesters stellen tot zekerheid van hun beheer de navolgende reële borgtogten.

a. die van het Gasthuis f 4.000,-.

b. die van de Valeweerd en de Broekhuizer fundatie f 1.500,-

c. die van het Weduwenhuis en het Weeshuis f 1.000,-

het zij in onbezwaarde, ongebouwde eigendommen welker waarde een derde hooger in waarde moet zijn dan het bedrag der te stellen borgtogt, het zij in eene of meer inschrijvingen op de grootboeken der 2½%, 3 % of 4 % Nationale schuld, berekend respectievelijk naar den koers van 50, 60 of 80 %.

Artikel 22.

De rentmeesters genieten de navolgende bezoldigingen.

- a. van het Gasthuis f 700,- 's jaars
- b. van de Valeweerd f 270,- 's jaars
- c. van de Broekhuizer fundatie f 5,- 's jaars
- d. van het Weduwenhuis f 120,- 's jaars
- e. van het Weeshuis f 125,- 's jaars

zonder dat een hunner op eenige emolumenten, van welken aard ook, aanspraak zal hebben.

Artikel 23.

Bij overlijden of ontslag van de rentmeesters worden hunne kassen dadelijk opgenomen en worden de voorhanden gelden, met de boeken en papieren tot hunne administratie behoorende, door gecommiteerden nagezien, vergeleken en tijdelijk onder hun beheer genomen, om daaruit de rekening en verantwoording zamen te stellen.

De door hen gestelde borgtochten worden op voorstel van gecommiteerden door den Gemeenteraad opgeheven zoodra hunne comptabiliteit geheel is vereffend.

Afdeeling IV.

Van den Gasthuisvader

Artikel 24.

De Gasthuisvader, belast met het opzigt over het proveniershuis, wordt benoemd door den Raad die zich voorbehoudt hem, na gecommiteerden te hebben gehoord, ten allen tijde te schorsen of te ontslaan.

Artikel 25.

De Gasthuisvader handelt ten opzigte van de proveniers als een goed en getrouw vader betaamt. Hij gedraagt zich overigens naar de hem ten dezen door den Raad te geven instructie.

Artikel 26.

De Gasthuisvader geniet behalve vrije woning, met genot van den moestuin, en vrije geneeskundige behandeling voor hem en zijne echtgenoot, als vaste bezoldiging eene som van f 475,- 's jaars, zonder op eenige emolumenten van welken aard ook aanspraak te hebben.

Bij zijn overlijden zullen gecommiteerden, daartoe termen vindende, diens weduwe in eene der huizen van het gesticht als provenier, zonder entreegeld te

betalen, kunnen opnemen, mits zij den leeftijd van vijftig jaren heeft bereikt en haar echtgenoot minstens tien jaar de betrekking van Gasthuisvader heeft vervuld.

Afdeeling V.

Van het Gasthuis, de Broekhuizer fundatie, het Weduwenhuis en het Weeshuis.

Artikel 27.

Proveniers in het Gasthuis worden benoemd door gecommiteerden.

De benoeming geschiedt bij meerderheid van stemmen.

De vereischten om tot provenier te worden benoemd zijn:

- a. boven de zestig jaren.
- b. vierjarige inwoning voor hen, die binnen de Gemeente Doesborgh, en tienjarige, die buiten de Gemeente Doesborgh zijn geboren.
- c. goed zedelijk gedrag.
- d. in het bezit van de volgende goederen, als: een bed met toebehooren, met verdere verschooning, de noodige kleeding en meubilair.
- e. voor de opname als provenier de betaling eener entree van f 1.200.- per hoofd.

De proveniers zijn verplicht zich te gedragen naar de voorschriften, die zullen zijn vervat in het reglement van orde en tucht vast te stellen op straffe als daarbij zal worden beschreven.

Artikel 28.

Uit de Broekhuizer fundatie worden giften of vrije woning aan deze fundatie toebehoorende, aan behoeftigen toegekend, bij aldien geene leden der familie Van Broekhuizen zich daar toe aanmelden.

Artikel 29.

In het Weduwenhuis worden opgenomen weduwen, te Doesborgh in de weduwenstaat vervallen. De benoeming tot toelating en verpleging geschiedt door gecommiteerden bij meerderheid van stemmen. De vereischten van toelating tot inwoning en verpleging zijn:

- a. zestigjarige leeftijd.
- b. vierjarige inwoning voor hen, die binnen de Gemeente Doesborgh, en tienjarige inwoning voor hen, die buiten de Gemeente Doesborgh zijn geboren.

c. goed zedelijk gedrag.

d. in het bezit van de navolgende goederen als:
een bed met toebehooren met verdere verschooning,
de noodige kleeding en meubilair.

De weduwen, in het huis als verpleegden opgenomen, zijn verplicht zich te gedragen naar de voorschriften, die zullen zijn vervat in het reglement, van orde en tucht vast te stellen, op straffe als daarbij zal worden beschreven.

Artikel 30.

Het Weeshuis, bekend als protestanche instelling te Doesborgh, in vroegeren tijd als zoodanig ingerigt en dienende geweest, is nu en reeds sedert een groot aantal jaren niet meer in gebruik maar ten bate van het weezenfonds verhuurd. De bestaande wezen worden, en de later aankomenden zullen op gelijke wijze ten laste van het weezenfonds, voor zoverre de inkomsten het toelaten, worden verpleegd bij particulieren te Doesborgh of elders.

Ten laste van het fonds voor zoover het strekkende is, komen alzoo kinderen te Doesborgh in den wezenstaat vervallen, en wel tot zij hun achttiende jaar zullen hebben bereikt, tenzij zij vroeger in hun onderhoud kunnen voorzien.

Aan den rentmeester, in deze tevens weezenverzorger, wordt de verplichting opgelegd, na verkregen magtiging van de gecommiteerden, de weezen bij particulieren te doen verplegen en daarbij op te volgen de voorschriften zijner instructie.

Hij blijft steeds toezien, dat de kinderen naar behooren worden verpleegd, onderwijs ontvangen op eene openbare school en de Godsdienstige opvoeding en opleiding niet worde verwaarloosd, en behartigt hunne belangen zoo als van een braaf weezenverzorger is te verwachten.

Afdeeling VI.

Van de bedeeing van behoeftigen uit het Gasthuis en de Valeweerd.

Artikel 31.

De gecommiteerden bepalen bij meerderheid van stemmen of en zoo ja aan wie, en tot welk bedrag de subsidiën enz. zullen worden verstrekt.

Afdeeling VII.

Algemeene bepalingen.

Artikel 32.

Alle aanvragen tot toelating in gestichten, tot verkrijging van subsidiën en onderstand worden gerigt aan gecommiteerden.

Artikel 33.

Nieuw benoemde rentmeesters en Gasthuisvader leggen, vóór de aanvaarding hunner betrekking, in handen van den

Burgemeester den eed af; dat zij hunne administratie en functiën getrouwelijk zullen waarnemen en uitoefenen, en zich zullen gedragen naar de wetten, dit reglement en hunne instructiën daarvoor gegeven of te geven.

Afdeeling VIII.

Overgangsbepalingen.

Artikel 34.

Dit reglement treedt terstond in werking. Alle thans bestaande verordeningen, reglementen, instructiën, en besluiten deze instellingen betreffende, worden ingetrokken.

Bijlage 4

Lijst van Gecommitteerden

- J.A. Stuten, 1876-1878
W.N.J. van Hengst, 1876-1879
F.E.K. Stoelman, 1876-1879
J.N. van der Boon, 1878-1892
J.H. Boeze, 1879
G.J.R. de Rijk, 1879-1888
J.W. Berendsen, 1879-1884
R. Wilmerink, 1884-1908
C.A. Teubner, 1892-1894, 1908-1909
J.R. Immink, 1892-1893
J.B. Tempelaar, 1893-1913
W.D. van Damme Jalink, 1894-1896
D. Bloemers, 1896-1904
P.A. van 't Haaff, 1904-1913
B. Ubbink, 1909-1924
A. Meijs, 1908
P.J.Th. Reijers, 1909-1914
P. Wildervanck de Blecourt, 1910-1913
J. Voorhorst, 1913-1933
Ph.J. Hoedemaker, 1913-1921, 1925-1930
C.A.H.H. Teubner, 1914-1941
Jhr. J.M. van Asch van Wijck, 1914-1916
J.A. van 't Haaff, 1917-1926/27
J. Blaauw, 1927-1949, 1950-1957
W.J. Stein, 1927-1940
W.H. Ubbink, ca. 1927-1936
J.H. van Aalderen, 1921-1927, 1933-1944
W.L. Bruist, 1930-1931
J.B. Ubbink, 1937-1948
L.I. van Everdingen, 1940-1970
M.F.D.E. Horst, 1945-1956
E.H. Vermeulen, 1945-1956
J.H. Ubbink, 1948-1954
H. Bloembergen, 1949-1950
G. Planten-Tromp, 1954-1984
J. Meulenbelt, 1956-1994
H. Niks, 1956-1981
J.M. Snappenburg de Vries, 1957-1980
B.E. Klein Herenbrink, 1970-1993
R.W. Bloembergen, 1981-1992
P.J.M. Rensing, 1981
A.M. König-van Aalderen, 1984-1985
H.J. Kets, 1985-1997
H.G.W. de Lange, 1993
H.A. Haccoû, 1993-
J.W.H.M. Koers, 1995-

Bijlage 5

Lijst van voorzitters

J.A. Stuten, 1876-1878
F.E.K. Stoelman, 1878-1879
J.N. van der Boon, 1880-1892
R. Wilmerink, 1892-1908
J.B. Tempelaar, 1908-1913
P.A. van 't Haaff, 1913
J. Voorhorst, 1914-1933
J.H. van Aalderen, 1934-1944
M.F.D.E. Horst, 1945-1952
J. Blaauw, 1952-1957
J. Meulenbelt, 1957-1994
H.J. Kets, 1995-1997

beheerder

H. Sonnenberg, 1941-1945

Bijlage 6

Lijst van rentmeesters sinds ca. 1813

a. van het Gasthuis.

D.H. van Neck, - 1812
J.P.L. Geselschap, 1813-1816
P.C. Ketjen, 1817-1863
J.C. van Groin, 1863-1868
H.J. Ketjen, 1869-1907
E. Lichtenvoort Cats, 1908-1918
J.A. Neeb, 1918-1936
J.W. Koelman, 1936-1938

b. van het Weeshuis en Weduwenhuis

W. Bell, 1797-1808
G.R. van Neck, ca. 1808-1856
J.G. van Nek, 1857-1885
H.R. Koobs, 1885-1892
H.C. Bloemendaal, 1892-1938

c. van de Valeweerd

L.B.W. Aberson, 1810-1812
E.A. Ver Huell, 1812-1817
J.A. van Hamel, 1817-1819
A.F.J. Tengbergen, 1820-1876

d. van de Broekhuizer fundatie

A. Colenbrander, ca. 1811-1855
J. Colenbrander, 1856-1868
P.F. de Bruijn Tengbergen, 1868-1875

e. van de Valeweerd en de Broekhuizer fundatie

A. de Veer de Rochemont, 1876-1889
J.F. van Mansveld, 1890-1912
B.J.C.G. de Moen, 1912
G.A. van Eck, 1912-1945

f. van Gasthuis, Weduwenhuis en Weeshuis

J.W. Koelman, 1938-1940
J.A.A. Maandag, 1940-1945

g. van de vijf Gestichten

J.A.A. Maandag, 1945-1958

Bijlage 7

Lijst van secretarissen

W. Bloemers, 1877-1891
J.H. van Lexau Frieswijk, 1891-1933
J. Gooijer, 1933-1971
W. Lensink, 1971-

Bijlage 8

Lijst van Gasthuisvaders en -moeders sinds 1812

D.H. van Neck, 1812-1850
A.J. Bello, 1850-1863
M.J. de Roo, 1863-1882
W. Rutgers, 1882-1903
wed. A.H. Rutgers-Ruempol Hamer, 1903-1907
R. Soer, 1907-1920
A.W.C. Bosman, 1920-1938
Mevr. G.A. van Ralen-Soer, 1938-1942
R. Jongman, 1942-1945
Mevr. B.W. Boswinkel, 1945-1964
Mevr. Chr. Hardeman, 1964
Mevr. L. Sprokkereef, 1970-1975
Mevr. G. Feitsma, 1976-1988

Bijlage 9

Lijst van moeders van het Weduwenhuis sedert ca. 1938

A.C. Claver-Drost, 1938/1939 (o.a.)
E. Wolsheimer-Masselink, 1951-1963
L. Sprokkereef, 1963-1970

Bijlage 10

Reglement van orde en tucht voor de Provenieren (vastgesteld door Gecommitteerden d.d. 5 oktober 1876)

art. 1

De provenieren zijn verplicht zich zedig, vreedzaam, stichtelijk en godvreezend te gedragen en zullen zich derhalve onthouden van vloeken, kijven, schelden en misbruik maken van sterken drank.

art. 2

Zij zijn gehoorzaamheid schuldig aan den rentmeester en den gasthuisvader en volgen met de meeste bereidvaardigheid hunne bevelen op.

art. 3

Zij zullen op de bestemde uren in de eetkamer verschijnen, genoeg nemen met het eten, dat hun wordt toegediend, betamelijk gekleed zijn en zich ook daar fatsoenlijk en behoorlijk gedragen.

art. 4

Het is verboden spijs of drank van wege het gesticht aan personen buiten het gesticht te geven.

art. 5

De provenieren zullen zoowel zichzelf als hunne woningen en goederen rein en zindelijk houden, geene bedrijven in hunne woningen mogen uitoefenen en den rentmeester en gasthuisvader, zoo dikwijls zij zulks verlangen, toegang tot hunne woningen verleen.

art. 6

Bij afwezigheid buiten de stad moeten zij den gasthuisvader voor hun vertrek daarvan kennis geven en hem den sleutel hunner woning ter hand stellen.

art. 7

Zij mogen geene bloedverwanten of vrienden herbergen of vreemden in hunne woningen doen vernachten.

art. 8

Des avonds om tien uren moeten de provenieren te huis zijn en zonder voorkennis van den gasthuisvader is het verboden den nacht buiten hunne woningen door te brengen.

art. 9

Bezwaren, klachten of verzoeken worden op bescheiden wijze ter kennis van den gasthuisvader, rentmeester en zoo noodig van gecommitteerden gebracht.

Bijlage II

Instructie voor den Gasthuisvader (vastgesteld door de Gemeenteraad d.d. 16 november 1876)

art. 1

De gasthuisvader is verpligt met de meeste bereidvaardigheid en spoed ten uitvoer te brengen de bevelen die hem door Gecommitteerden en den Rentmeester worden gegeven.

art. 2

De gasthuisvader is, onder toezigt en leiding van den Rentmeester, belast met het geheele huishoudelijk beheer der inrigting en het toezigt over de proveniers.

Hij ziet toe dat het reglement van orde en tucht wordt nageleefd, bij gebreke waarvan hij den Rentmeester daarmede in kennis stelt.

art. 3

De gasthuisvader is verantwoordelijk dat het eten steeds goed en met zorg wordt klaar gemaakt en stipt op de bepaalde tijden, in het daartoe bestemd lokaal, aan de proveniers wordt voorgediend en uitgereikt.

art. 4

Bij overlijden van een der provenieren geeft hij daarvan onmiddellijk aan den Rentmeester kennis, zorgt voor de aangifte aan den burgerlijken stand en voor eene eenvoudige burgerlijke begrafenis.

art. 5

Bij ziekte of bedlegerigheid der provenieren houdt hij een wakend oog over hunne goederen en bezittingen.

Bij overlijden wordt de nalatenschap dadelijk geïnventariseerd en onder zijne bewaring genomen, om te zijner tijd, met toestemming van den Rentmeester, aan regthebbenden te worden overgedragen, behoudens toepassing van artikelen 50 en 53 der Armenwet.

art. 6

Hij ziet toe dat de noodige reinheid en zindelijkheid wordt betracht, zoowel wat lichaam als woning betreft, en bezoekt daartoe minstens eens per week de verschillende woningen.

art. 7

Hij maakt bij den aanvang van ieder jaar inventaris op van alle losse goederen (meubelen, keukengeredschap enz.) behoorende tot het gasthuis, en zendt daarvan een duplicaat aan den Rentmeester. Hij doet, zoo noodig, voorstel aan den Rentmeester tot aankoop en vernieuwing van bovengenoemde goederen.

art. 8

De gasthuisvader waakt, dat, zonder voorkennis van Gecommitteerden, aan niemand buiten het gesticht spijs of drank wordt verstrekt, terwijl in geen geval vreemden in het gesticht mogen vernachten.

art. 9

De gasthuisvader geniet voor voeding, bier en waschgeld, gezamenlijk voor iederen provenier die in het gesticht is opgenomen, eene door Gecommitteerden vast te stellen som per kwartaal. Bovendien zal hem voor verlichting en verwarming van de eetzaal der provenieren zooveel licht- en brandmateriaal, ten laste van het gasthuis, worden verstrekt, als door Gecommitteerden zal worden bepaald.

art. 10

De gasthuisvader mag de gemeente niet verlaten dan met voorkennis van den Rentmeester en toestemming van Gecommitteerden.

Bijlage 12

Voorschrift van voeding der provenieren in het Gasthuis te Doesborgh, door den Gasthuisvader op te volgen. (vastgesteld 9 oktober 1882)

Aan de provenieren zal worden verstrekt:

Zondags: runder- of kalfssoep, waarbij te rekenen op ongeveer 2½ ons vleesch, zonder beenen, per persoon, en een 2 cents broodje. Daarna rijst of gort met suiker of siroop.

Op Maandag, Dingsdag, Woensdag en Donderdag: Twee dezer dagen versch of gebraden vleesch, met voldoende afzonderlijke aardappelen en groenten; het vleesch per persoon gerekend op ongeveer 2½ ons. De beide overige dagen eten dooreen met voldoende ham, spek of worst, zooals een of ander het meest bij elkander passende is. Dit kan des winters nu en dan door erwtensoep worden afgewisseld.

Op Vrijdag: visch (zoo mogelijk versch) met aardappelen en boter- of eijersaus.

Op Zaterdag: gewone pot, met rund- of varkensvleesch, mits voor de R.Catholieken worde gelet op hetgeen hun die dagen verboden is te gebruiken, en dezen alsdan visch of eijeren worden verstrekt.

Des avonds: op Zondag en verder tweemaal per week: boterhammen met kaas en goede koffij; de overige dagen: karnemelk of rijststepap bij afwisseling met eenig brood.

Aan tafel moet voor ieder persoon ¼ kan goed gerstebier per middag aanwezig zijn. Des avonds ontvangt ieder provenier na afloop van het avondmaal, voor den volgenden morgen, twee sneden wittebrood met boter en roggebrood.

Voorts zal de Gasthuisvader uit de hem toegewezen som tot voeding aan ieder provenier op den eersten van elken maand voor waschgeld moeten uitbetalen 75 cents.

Bijlage 13

Voorschrift van voeding der proveniers in het Gasthuis te Doesburg door den Gasthuisvader op te volgen. (ongedateerd, ca. 1900)

Aan de proveniers zal worden verstrekt:

des Zondags: runder- of kalfssoep met rijst of vermicelli. Hierin gerekend een ons vleesch per persoon, gehaktballetjes -geen been-, alsmede een broodje. Daarna gort met rozijnen of rijst met krenten met boter en suiker. Des avonds zoetemelk met vier beschuitten of havermout of rijst in zoetemelk, met suiker.

In de week:

des Maandags en Donderdags: versch of gebraden vleesch, ruim een ons per persoon, voldoende aardappelen en groenten en uitnemende saus.

des Woensdags: koude rollade, ruim een ons per persoon, voldoende aardappelen en groenten en uitnemende saus.

des Dinsdags en Zaterdags; eten door elkander met voldoende spek of worst.

des Vrijdags: visch (zoo mogelijk versch) met aardappelen en botersaus, daarna rijst met bessensap of suiker. Wanneer geen vleesch of visch gegeven wordt, daarvoor in de plaats twee eieren.

Op twee avonden in de week: boterhammen met koffij en volvette kaas of een ei. Op de overige avonden karnemelk of rijststepap met stroop of suiker. Gelet zal er op moeten worden, dat voor de Roomsche Katholieken, voor het hun op vastedagen verbodene, daarvoor visch of twee eieren zal worden verstrekt.

In geval van ziekte zal het eten aan huis moeten worden gebracht en met het te verstrekken eten rekening moeten worden gehouden wat de ziekte-toestand toelaat te gebruiken.

Bovendien zal elke provenier per week ontvangen een en een half ons goede boter. Voorts zal de Gasthuisvader uit de hem toegewezen som tot voeding aan ieder provenier op den eersten van elke maand voor waschgeld betalen vijf en zeventig cents en voor biergeld vijf en zeventig cents, en per week voor brood dertig cents.

Bijlage 14

Reglement van orde en tucht voor het Weduwenhuis (vastgesteld door Gecommitteerden d.d. 5 oktober 1876)

art. 1

De weduwen zijn verplicht zich zedig, vreedzaam, stichtelijk en godvreezend te gedragen en zullen zich derhalve onthouden van vloeken, kijven, schelden en misbruik maken van sterken drank.

art. 2

Zij zijn gehoorzaamheid verschuldigd aan den rentmeester en de beide moeders, en volgen met de meeste bereidvaardigheid hunne bevelen op.

art. 3

Zij zullen op de bestemde uren in de keuken of eetkamer verschijnen, genoeg nemen met het eten dat haar wordt toegediend en zich ook daar fatsoenlijk en behoorlijk gedragen.

art. 4

Het is verboden spijs of drank van wege het gesticht aan personen buiten het gesticht te geven.

art. 5

De weduwen zullen zoowel zich zelve, als hunne woningen en goederen, rein en zindelijk houden en den rentmeester, zoo dikwijls hij zulks verlangt, toegang tot hare kamers verleen.

art. 6

Zij mogen geene meerdere goederen in het gesticht brengen dan daarvoor ruimte in hare kamers beschikbaar is.

art. 7

Bij afwezigheid buiten de stad moeten zij den rentmeester voor hun vertrekt daarvan kennis geven en hem den sleutel harer kamer ter hand stellen.

art. 8

Zij mogen geene bloedverwanten of vreemden herbergen of vreemden in hunne kamers doen vernachten.

art. 9

Des avonds om 10 uur moeten de weduwen te huis zijn en zonder voorkennis van den rentmeester is het verboden den nacht buiten het gesticht door te brengen.

art. 10

Bezwaren, klachten of verzoeken worden op bescheiden wijze ter kennis van den rentmeester en zoo noodig van gecommitteerden gebracht.

art. 11

In geval van slecht gedrag, brutaliteit, onzindelijkheid, onverdraagzaamheid of aanhoudend twisten en morren, kunnen de weduwen uit het gesticht worden verwijderd.

In de vergadering van den 9den October 1876 is besloten dit reglement aan te vullen met de twee volgende artikelen.

art. 12

Bij de slachterij, het kool- en boonen snijden, zijn de weduwen, welke daartoe in staat zijn, verplicht hare hulp en bijstand te verleen.

art. 13

De weduwen zijn onderling verplicht om bij ziekte of ongesteldheid, naar gelang van hare krachten, hulp, bewaking en oppassing te verleen.

Bijlage 15

Toestand en wantoestanden in het Weduwenhuis

(onderdeel van het Rapport inzake het verbeteren van het Weduwenhuis Doesburg, opgemaakt op verzoek van de Beheerder der Gestichten door de bouwkundig opzichter J.Vervoort, december 1942)

Zoals bekend is, huizen momenteel 8 weduwen met 1 leidster voor de huishouding ieder in een afzonderlijke kamer. Deze kamer dient als zit- en slaapkamer. Deze kamers zijn nooit frisch, omdat er niet genoeg geventileerd wordt (bang voor kouvatten!). De bewoonsters zelve maken hun eigen kamer schoon (?). Hier ontbreekt soms wel eens wat aan, terwijl ook sommigen niet vrij zijn van ongedierte (vlooiën). De geest onder deze vrouwen is niet goed. De vrouwen hebben de vrije beschikking over hun tijd; en ledigheid is des duivels oorkussen. Jalouzie en wantrouwen veroorzaken veel ruzies; aan de huishouding op zichzelf dragen zij niets bij. Verschillende feiten hebben zich voorgedaan, die kentekend zijn. Hier zijn enkele grepen:

Hygiëne: Het is voorgekomen, dat iemand in haar kast, waar ook levensmiddelen zitten, haar po met inhoud neerzette. Ook is het herhaaldelijk voorgekomen, dat een ander zich van de inhoud van haar po uit het raam ontdeed. W-C 's zijn onfris omdat er geen waterspoeling aanwezig is.

Eventuele klachten over het eten laat ik buiten beschouwing, maar men meende soms aanmerkingen te moeten maken, en wreekte zich dan hierop, door bijvoorbeeld als de gang pas gedweild was, haar kamertje uit te pakken op de gang, en deze te gaan

schoonmaken. Gevolg: gang weer vuil.

Ook is het hinderlijk, dat den gehele dag kinderen of kennissen in- en uit lopen. Schoonhouden van het gebouw wordt hierdoor bemoeilijkt.

Een mistoestand is eveneens, dat de brandstof voor ieder op zolder staat in aparte open kisten. De een verwijt de ander brandstof te hebben weggenomen. Gevolg soms, dat met een turf op elkaar geranseld wordt, terwijl hardhandig buiten de deur zetten ook voorkomt.

Een ander laat bijvoorbeeld des nachts haar lamp op de kamer de hele nacht doorbranden. Gevolg: te veel stroomverbruik. (Dit seizoen was men er totaal 23 KWH overheen).

De meeste levensmiddelenbonnen worden niet afgegeven. De overblijvende worden dan veelal aan de kinderen of kennissen gegeven. De huishoudster kan zich niet redden als ze niet af en toe eens extra's kan loskrijgen.

Het ontbijt gebruiken "de dames" op hun eigen kamer. Daar zij 's winters hier een kachel aan hebben, bakken en braden zij er naar hartelust zelf bij.

Sommige vrouwen zijn echt vervuild. Het was niet onnodig dat ze eens een goed bad ondergingen.

De keuken en spoelruimte zijn onpractisch; er is geen goede berging voor servies, pannen etc. aanwezig. De "opkamer" is een vuil hok, voor de brandstofberging. De ingang van de provisiekelder is onhandig, terwijl de kelder zelf te laag is.

Deze vertrekken zijn moeilijk zindelijk te houden (kapotte vloeren). De leidster en het dienstmeisje moeten al het werk in de huishouding voor de vrouwen doen...